

**Problematika zadávání znaleckých posudků
v řízení o svéprávnosti**

Ministerstvo spravedlnosti ČR, Praha, 2024

Pro Ministerstvo spravedlnosti zpracovali JUDr. Pavel Kotrady a Mgr. Barbora Brozová Rittichová.
(Pořadí jmen odpovídá řazení kapitol, jež autoři vytvořili.)

Poděkování

Autoři děkují za podněty, připomínky a komentáře k textu všem připomínkovým místům, která se k prvotní verzi materiálu vyjádřila a poskytla jim tak cennou zpětnou vazbu, na základě níž byl materiál dále upraven. Taktéž děkují všem osloveným subjektům za možnost návazných konzultací, kterých si velmi váží.

Obsah

Předmluva	5
Znalecký posudek v řízení o svéprávnosti	6
Mezinárodní závazky	6
Individuální posouzení věci	7
Zákonná úprava znaleckého posudku	7
Judikatura ke znaleckým posudkům obecně	9
Judikatura ke znaleckým posudkům v řízení o svéprávnosti	10
Povinnost soudu zajistit úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech posuzovaného	11
Otázky na znalce.....	13
Okamžik zadání znaleckého posudku	14
Závěr	14
Dokazování	16
Schopnost a dovednost člověka postarat se o vlastní záležitosti	16
Informace od blízkých osob	16
Informace od profesionálů	18
Clearing	21
Rakouský model	21
Co přesně je clearing?	21
Jak se liší clearing od předchozí praxe a jak pomáhá soudu?	22
Jak clearing probíhá?.....	22
Je clearing skutečně efektivní?.....	23
Clearing v ČR aneb Hodnocení potřeby podpory při právním jednání.....	25
Pilotní projekt Justiční akademie.....	25
Realizace clearingů mimo justici.....	30
Clearing – zavedení do legislativy	31
Příloha	32
Strukturovaný rozhovor s posuzovaným.....	32
Seznam zkratk	34
Seznam pramenů	35

Předmluva

V roce 2021 přešel na Ministerstvo spravedlnosti úplný dohled nad znaleckou činností a spolu s tím také spoluodpovědnost za řádné směřování této profese. Jedno z významných odvětví znalecké činnosti představuje bezesporu soudní psychiatrie. Jako mnohá další odvětví znalecké činnosti také soudní psychiatrie stojí před mnoha nemalými výzvami, se kterými se bude muset potýkat. Má-li být tento proces úspěšný, je nutné, aby všichni zúčastnění aktéři, nejen znalci či ministerstvo, ale také soudci, účastníci řízení a jejich právní zástupci, vzali v potaz svou roli a odpovědnost při formování směru, kterým se má výkon soudní psychiatrie dále ubírat s cílem nastolení pozitivních změn. Dílčí kroky lze vnímat již dnes. Potřebné impulsy od jednotlivých aktérů, jakkoliv se jednotlivě mohou jevit jako drobné, představují ve svém souhrnu potřebný základ pro posun správným směrem, posun který je v zájmu všech dotčených subjektů.

Na nedávné psychiatrické konferenci zazněl názor, že myšlení právní a lékařské je paralelní. Přestože se jednalo o větu vyslovenou na okraj víceméně jako bonmot, nelze s ní nesouhlasit. Forenzní psychiatrie je věda, v níž lékaři využívají svoji lékařskou odbornost pro účely práva. V tomto smyslu je forenzní psychiatrie věda na pomezí medicíny a práva, jež může fungovat pouze za předpokladu, že se na jejím poli medicína s právem účinně propojí, aby lékaři a právníci fungovali spolu, nikoliv vedle sebe. Proto si ministerstvo klade za cíl posilovat spolupráci mezi lékaři a právníky, přibližovat a propojovat jejich dnes do značné míry paralelní světy a společně rozvíjet a kultivovat odvětví soudní psychiatrie.

Jeden z prvních výsledků, který vzešel z této snahy, je dokument z pera soudce JUDr. Pavla Kotradyho a legislativní specialistky Mgr. Barbory Brozové Rittichové, určený soudcům, kteří rozhodují v řízeních o svéprávnosti na základě znaleckých posudků. Autoři v předkládaném dokumentu na základě vlastních i ze zahraničí přebraných zkušeností ukazují, že pokud bude v řízeních o svéprávnosti aplikován přístup sociální, namísto přístupu zdravotního, je velká šance dosáhnout podstatné změny, která pozitivně ovlivní nejen soudce a znalce, ale především ty, o jejichž právech se rozhoduje. Věříme, že tento dokument shledají užitečným a inspirativním nejen soudci, ale i široká odborná veřejnost.

Mgr. Michal Franěk
vrchní ředitel sekce koordinace tvorby
právních předpisů a prevence korupce
Ministerstvo spravedlnosti

Znalecký posudek v řízení o svéprávnosti

V řízení o svéprávnosti byl vždy zásadním, a mnohdy i jediným stěžejním důkazem znalecký posudek. V praxi soudů je běžné, že se zadání znaleckého posudku neliší a ve značném počtu řízení soudci pokládají znalcům z oboru psychiatrie stejné otázky, aniž se vůbec zamýšlí nad tím, zda je po právní stránce vůbec možné, případně vhodné znalci některé z běžné palety otázek položit.

Předkládaný odborný materiál má sloužit právní praxi k praktickému využití a také k případnému zvážení možnosti změny přístupu k průběhu řízení o svéprávnosti pod vlivem mezinárodních závazků a judikatury Ústavního a Nejvyššího soudu, a to i s přihlédnutím k možným změnám právní úpravy důkazních prostředků v řízení o svéprávnosti.

Mezinárodní závazky

Pod číslem 10/2010 Sb. mezinárodních smluv u nás byla vyhlášena **Úmluva o právech osob se zdravotním postižením**. Tato mezinárodní smlouva má z hlediska hierarchie právních norem přednost před zákonem, a tedy i před občanským zákoníkem.¹ Předmětná úmluva je také interpretačním vodítkem ve vztahu k běžným zákonům. Je-li možné interpretovat vnitrostátní právní předpis vícero způsoby, je třeba zvolit ten, který je v souladu s Úmluvou. Jejím účelem je podporovat, chránit a zajišťovat plné a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod všemi osobami se zdravotním postižením a podporovat úctu k jejich přirozené důstojnosti. Podle čl. 12 odst. 1 státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, znovu potvrzují, že osoby se zdravotním postižením mají kdekoli právo na uznání jejich osoby jako subjektu práva. Výslovně je pak v čl. 12 odst. 2 uvedeno, že **státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají, že osoby se zdravotním postižením mají, na rovnoprávném základě s ostatními, právní způsobilost ve všech oblastech života**. Podle čl. 12 odst. 4 pak státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí, aby všechna opatření, která se týkají uplatnění právní způsobilosti, poskytovala, v souladu s mezinárodním právem v oblasti lidských práv, odpovídající a účinné záruky zamezující zneužití. Tyto záruky musí zajistit, aby opatření týkající se uplatnění právní způsobilosti respektovala práva, vůli a preference dané osoby, zabraňovala konfliktu zájmů a nevytvářela prostor pro nežádoucí ovlivňování, byla přiměřená a odpovídala situaci dané osoby, byla uplatňována po nejkratší možnou dobu a podléhala pravidelnému přezkumu odpovědným, nezávislým a nestranným orgánem nebo soudem. Tyto záruky musí být rovněž přiměřené stupni, jakým uvedená opatření ovlivňují práva a zájmy dané osoby. Úmluva stojí na základní zásadě, která upřednostňuje nikoliv náhradní, ale podporované rozhodování, normuje zdrženlivost, nikoliv paternalistický přístup.

Podle Obecného komentáře Výboru pro práva osob se zdravotním postižením č. 1 ze dne 11. 4. 2014 k čl. 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (General Comment No. 1) má nahrazování vůle jedince ustoupit ve prospěch podpory či asistence při rozhodování a jednání s právními následky, přičemž jedincům se zdravotním postižením má být umožněno mimo jiné také brát na sebe rizika

¹ Viz čl. 10 Ústavy, podle nějž vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

s takovým rozhodováním a jednáním spojená a nést následky jejich případných pochybení (viz také nálezy ze dne 20. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 173/13).

Individuální posouzení věci

V nálezu ze dne 18. 4. 2017, sp. zn. IV. ÚS 1584/16 a ze dne 5. 12. 2017, sp. zn. IV. ÚS 1582/16 Ústavní soud uvedl, že soudy jsou povinny posuzovat otázku omezení svéprávnosti důsledně (a v pochybnostech meritorně) na základě řádně zjištěného skutkového stavu tak, aby rozsah omezení svéprávnosti - od žádného omezení až po omezení fakticky se blížící zbavení způsobilosti k právním úkonům podle dřívější právní úpravy - zásadně odpovídal skutečným vlastnostem a schopnostem a zejména nejlepšímu zájmu daného člověka. V nálezu ze dne 5. 12. 2017, sp. zn. IV. ÚS 1582/16 pak Ústavní soud stanovil, že především však všechny subjekty vystupující v řízení o svéprávnosti nemohou jen mechanicky aplikovat jimi vybranou doktrínu bez přihlédnutí k zájmu konkrétní posuzované osoby.² Dále pak uvedl, že nahrazování vůle jedince (odepření svéprávnosti a ustanovení zástupce) má ustoupit ve prospěch podpory či asistence při rozhodování a jednání s právními následky, přičemž jedincům se zdravotním postižením má být umožněno mj. také brát na sebe rizika s takovým rozhodováním a jednáním spojená a nést následky jejich případných pochybení. V souladu s těmito závěry i judikaturou Ústavního soudu občanský zákoník úplné zbavení svéprávnosti osob s duševním postižením již neumožňuje. Ochrana osob s duševním postižením již tedy není řešena skrze zbavování svéprávnosti a primárně ani skrze její omezování.

V nálezu ze dne 5. 12. 2016, sp. zn. IV. ÚS 1580/16 pak Ústavní soud zdůraznil, že obecné soudy jsou povinny citlivě zkoumat okolnosti každé konkrétní věci a přistoupit právě k takovému omezení svéprávnosti, které je v nejlepším zájmu daného člověka – ostatně, proto občanský zákoník účinný od 1. 1. 2014 „zakázal“ úplné zbavení svéprávnosti (způsobilosti k právním úkonům).

Bezesporu i nadále platí, že institut případného zhlédnutí člověka, o jehož svéprávnosti se v řízení jedná, procesně také zajišťuje záruku individuálního posouzení věci v případech, kdy se posuzovaný nemůže osobně účastnit jednání ve věci samé před soudem. Z hlediska výkladu zákonného zakotvení tohoto institutu lze zcela odkázat na stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 13. 04. 2016, sp. zn. Cpjn 201/2015, které je nutné respektovat.

Zákonná úprava znaleckého posudku

Obecně je důkaz znaleckým posudkem upraven v § 127 odst. 1 OSŘ, podle nějž závisí-li rozhodnutí na posouzení skutečností, k nimž je třeba odborných znalostí, vyžádá soud u orgánu veřejné moci odborné vyjádření. Jestliže pro složitost posuzované otázky takový postup není postačující nebo je-li pochybnost o správnosti podaného odborného vyjádření, ustanoví soud znalce. Soud znalce vyslechne; znalci může také uložit, aby posudek vypracoval písemně. Je-li ustanoveno několik znalců, mohou podat společný posudek. Místo výsledku znalce se soud může v odůvodněných případech spokojit s písemným posudkem znalce.

² V nálezu ze dne 17. 10. 2017, sp. zn. I. ÚS 1581/16 pak k této otázce Ústavní soud doplnil i závěr, že to platí i pro kolizního opatrovníka, který nemůže odvolání posuzovaného vzít v řízení o svéprávnosti zpět bez jeho zhlédnutí a zjištění jeho názoru, neboť by tak, byť byl veden právě aktuální judikaturou, neosvědčil respekt k jedinečnosti každé lidské bytosti.

Pro řízení o svéprávnosti však upravuje otázku dokazování znaleckým posudkem speciálně § 38 ZŘS viz níže).

Podle § 28 odst. 2 zákona o znalcích³ musí každý znalecký posudek obsahovat zadání, výčet podkladů, nález, posudek, odůvodnění v rozsahu umožňujícím přezkoumatelnost znaleckého posudku i závěr. Je povinností znalce posudek odůvodnit v několika krocích. Uvést zdroj informací, se kterými pracoval, jak informace z uvedeného zdroje získal, jakým způsobem je analyzoval a co mu vyšlo. Výsledky svých analýz pak znalec dá do souvislostí a učiní závěr. Soudce, v odborných otázkách laik, se pak může velmi prostě, ale účinně ptát: Kde vzal znalec informace, které zkoumal, a jakým způsobem je získal, jak si je připravil pro samotnou analýzu, přičemž znalec také musí všechny kroky podrobně odůvodnit, což umožňuje účinně přezkoumat jeho práci.⁴

Konkrétněji pak postup znalce při zpracování znaleckého posudku stanoví § 52 vyhlášky k zákonu o znalcích,⁵ podle které znalec vybere zdroj dat, sebere nebo vytvoří data, zpracuje je, provede jejich analýzu a zformuluje její výsledky, interpretuje výsledky analýzy dat, zkontroluje svůj předchozí postup a zformuluje závěr. Podrobněji se těmto jednotlivým krokům dále věnují § 53 až 59 uváděné vyhlášky.

Podle § 38 odst. 1 ZŘS soud vyslechně posuzovaného, znalce, podle okolností ošetřujícího lékaře posuzovaného, jeho opatrovníka a provede popřípadě další vhodné důkazy. Podle § 38 odst. 4 ZŘS rozhoduje-li soud o prodloužení doby omezení svéprávnosti a je-li zjevné, že stav posuzovaného se oproti rozhodnutí o omezení svéprávnosti či poslednímu rozhodnutí o prodloužení nezměnil, může upustit od provedení důkazu novým znaleckým posudkem a výsledkem znalce a nahradit jej jiným důkazem, zejména písemnou zprávou ošetřujícího lékaře ve spojení s naposledy vypracovaným znaleckým posudkem; výslech znalce, který jej vypracoval, se v takovém případě nevyžaduje.

Je zřejmé, že obligatornost znaleckého posudku jako důkazního prostředku v řízení o svéprávnosti je zákonem dána a není možné, s výjimkou řízení o prodloužení doby omezení svéprávnosti (za zákonem jasně stanovených podmínek), v řízení o svéprávnosti znalecké zkoumání opomenout. Nicméně rozsah znaleckého zkoumání již zákon výslovně nestanoví a tento by se měl odvíjet od individuálních okolností dané věci. Jiný bude v případě člověka například v závažném zdravotním stavu těžké demence, který je vysokého věku, upoutaný na lůžku, bez schopnosti písemné a verbální komunikace, kterému duševní porucha zcela brání v jakémkoliv právním jednání, jiný v případě člověka trpícího duševní poruchou z oblasti schizofrenie, s projevy nemoci proměnnými v čase.

Nelze také nezmínit aktuální legislativní návrh změny § 38 ZŘS⁶, podle nějž by nově § 38 odst. 4 zněl takto: „*Důkaz znaleckým posudkem a výsledkem znalce lze nahradit písemnou zprávou ošetřujícího lékaře ve spojení s hodnocením potřeby podpory osoby při právním jednání zpracovaným soudním sociálním pracovníkem*“. Dosavadní

³ Zákon č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Viz vyjádření spolutvůrce zákona o znalcích a člena poradního sboru ministerstva spravedlnosti Jiřího Závory, dostupné na <http://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-prisnejsi-naroky-na-znalce-uz-plati-nekteri-ale-dal-pracuji-postaru-245043>

⁵ Vyhláška č. 503/2020 Sb., o výkonu znalecké činnosti.

⁶ Brozová Rittichová, B. *Změny v řízení o svéprávnosti aneb Clearing v legislativním procesu*. Wolters Kluwer. Právo a rodina č. 7-8/2024, str. 55-56.

odstavec 4 by se nově označoval jako odstavec 5. K návrhu viz dále text pod heslem **Clearing** (hodnocení potřeby podpory osoby při právním jednání) – **zavedení do legislativy**.

Již nyní navíc ze statistik Ministerstva spravedlnosti ČR⁷ vyplývá, že poměr nových řízení o svéprávnosti a řízení o prodloužení doby omezení svéprávnosti odpovídá přibližně hodnotě 1:2. Přitom jak již bylo uvedeno výše, za splnění zákonných podmínek může soud v řízení o prodloužení doby omezení svéprávnosti upustit od provedení důkazu novým znaleckým posudkem a výsledkem znalce a nahradit jej jiným důkazem. Takový postup je v soudní praxi běžný.

Bude vždy na soudci, aby zvážil, zda a v jakém rozsahu je nutné provádět důkaz znaleckým posudkem. Mnohdy je jeho vypracování nezbytné (např. jde-li o zjištění změny vývoje nemoci a jejích projevů v čase nebo u kombinace duševních poruch). Případná změna znění § 38 ZŘS umožní úvahu soudci provést v jakémkoliv řízení o svéprávnosti. Již nyní se lze v praxi setkat s názorem, že znalecký posudek je nezbytný zpravidla jen v těch případech, kdy projevy člověka, o jehož svéprávnosti se jedná, jsou ve srovnání s projevy běžné populace hraniční, tj. nikoli na první pohled identifikovatelné coby duševní porucha, za současné neexistence lékařských zpráv o jeho duševním stavu, neboť k žádnému odbornému lékaři nedochází a nikdy v minulosti žádnou odbornou léčbu ani nepodstoupil.

Judikatura ke znaleckým posudkům obecně

Obecně se ke znaleckému posudku jako důkazu v řízení Ústavní soud vyslovil v nálezu ze dne 13. 12. 2007, sp. zn. II. ÚS 2630/07. Soudy podle něj musí pracovat se snahou o individuální přístup ke každému jednotlivému případu, a nikoliv naprosto nekriticky přejímat závěry znaleckých posudků, v nichž jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Zároveň pak Ústavní soud i v jiných svých rozhodnutích uvádí, že **soudní rozhodnutí musí být rozhodnutím nezávislého soudu, a nikoliv soudního znalce**. Ve svém nálezu se Ústavní soud obrací na obecné soudy také s apelem, aby neustanovovaly znalce zbytečně. Zejména zdůrazňuje zdrženlivost obecných soudů při ustanovování znalců tam, kde jde o skutkové otázky, které lze prokázat i jinak, než jen znaleckým zkoumáním, které má za úkol odpovědět soudu otázky odborné. Zároveň ale také zrazuje obecné soudy od pokládání právních otázek znalcům.

Velmi přiléhavě se Ústavní soud vyjádřil i k samotnému hodnocení znaleckého posudku ze strany soudů. Byť jde o nálezy v trestní věci, jeho závěry platí pro znalecké dokazování obecně. V nálezu ze dne 24. 7. 2013, sp. zn. I. ÚS 4457/12 Ústavní soud klade na obecné soudy povinnost znalecký posudek hodnotit stejně pečlivě jako každý jiný důkaz, neboť ani on a priori nepožívá větší důkazní síly. Musí být podrobován všestranné prověrce nejen právní korektnosti, ale i věcné správnosti. Hodnotit je třeba celý proces utváření znaleckého důkazu, včetně přípravy znaleckého zkoumání, opatřování podkladů pro znalce, průběhu znaleckého zkoumání, věrohodnosti teoretických východisek, jimiž znalec odůvodňuje své závěry, spolehlivosti metod použitých znalcem a způsobu vyvozování jeho závěrů.

⁷ Redlichová, A. *Využívání opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat v praxi soudů 2014-2022*. Ministerstvo spravedlnosti. Praha. 2023, sl. 20.

Judikatura ke znaleckým posudkům v řízení o svéprávnosti

Vývoj judikatury Nejvyššího soudu a Ústavního soudu v posledních dvou dekáдах jednoznačně přináší trend, který potvrzuje ústup od tzv. zdravotnického přístupu k přístupu sociálnímu. Význam znaleckého posudku jako důkazního prostředku v řízení o svéprávnosti se výrazně snižuje a naopak se zvyšuje význam jiných skutkových zjištění, která je povinen soud shromáždit před tím, než ve věci samé rozhodne.

Již v nálezu ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04 Ústavní soud uvedl, že z procesního postupu soudu, který je v rozhodnutí samém odůvodněn toliko poukazem na znalecký posudek, je seznatelný nedostatek respektu soudu k osobnosti stěžovatele a je z něj patrná snaha ulehčit věc „pro dobro soudu samotného“, s nímž je zmíněný respekt k osobě stěžovatele v kolizi.

Dalším významným rozhodnutím, které poukázalo na do té doby běžný, leč negativní jev, že totiž znalecký posudek sloužil soudu v řízení (tehdy o způsobilosti k právním úkonům) i jako pramen skutkových zjištění soudu, byl nález ze dne 22. 11. 2012, sp. zn. II. ÚS 194/11. V něm Ústavní soud uvádí, že obecný soud je povinen zajistit úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech omezovaného, tedy jak se projevuje při sociálním kontaktu se členy občanské společnosti, jak se stará o potřeby své a své rodiny, jak hospodáří s finančními prostředky apod. Znalecký posudek je v takovém řízení sice závažným důkazem, nesmí však být důkazem jediným a nemůže nahrazovat nedostatek skutkových zjištění. **Znalecký posudek musí soud nadto hodnotit, nikoli přebírat doslovně**, a to včetně tvrzení, že vyšetřovaná osoba není schopna chápat význam soudního řízení či soudního rozhodnutí. Zároveň Ústavní soud odkazem na nález ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09 poukázal na to, že obecné soudy musí vždy zvážit všechny mírnější alternativy, kterými by bylo možno ještě dosáhnout sledovaného cíle v podobě ochrany konkrétně označených konkurujících práv či veřejných zájmů vyvoditelných z ústavního pořádku, přičemž omezení, tehdy ještě způsobilosti k právním úkonům, musí být vždy považováno za prostředek nejkrajnější.

V nálezu ze dne 13. 12. 2016, sp. zn. II. ÚS 934/16 pak Ústavní soud výslovně připomíná, že o omezení svéprávnosti rozhoduje soud a nikoliv znalec. Znalecký posudek je pouze důkazním prostředkem, jedním z podkladů pro rozhodování, který musí soud podrobit kritickému zhodnocení (jak konstatoval Ústavní soud například v nálezu ze dne 24. 7. 2013, sp. zn. I. ÚS 4457/12 nebo ze dne 1. 2. 2007, sp. zn. I. ÚS 563/06). Soud, i když samozřejmě vychází z provedeného dokazování včetně znaleckého posudku, musí sám odůvodnit, proč spatřuje naplnění zákonných podmínek pro omezení svéprávnosti v daném konkrétním případě.

Zmiňovaný trend je patrný i v rozhodovací praxi Nejvyššího soudu. Ve svém rozsudku ze dne 29. 11. 2017, sp. zn. 30 Cdo 1287/2017 tento uvádí, že **každá významná okolnost, která vypovídá o dosavadním způsobu života posuzovaného člověka**, o jeho každodenním jednání, o jeho přístupu k životu, respektive jakákoliv okolnost, **která může přispět k posouzení vhodnosti přijetí mírnějšího a méně omezujícího opatření než je omezení jeho svéprávnosti, tedy nejen** (výhradně coby favorizující) **odborné závěry znalce** (v nichž je především konstatována v tom kterém rozsahu zjištěná duševní porucha posuzovaného člověka či absence takové poruchy, nejde-li přirozeně o velmi významné duševní postižení, které v zásadě vylučuje volbu mírnějších a pro takto postiženého člověka méně omezujících opatření), **musí být soudem při rozhodování o svéprávnosti velmi**

pečlivě posouzena. A to jak ve své jednotlivosti, tak i ve vztahu k dalším zjištěným okolnostem, s přihlédnutím ke všemu, co v řízení vyšlo najevo, neboť jen za užití takového verifikačního přístupu lze (po pečlivém zhodnocení důkazů) podle § 20 odst. 1 ZŘS zjistit všechny skutečnosti důležité pro rozhodnutí. Je potřeba zjistit, kde a s kým člověk žije. Jaký je jeho denní režim. Které záležitosti je schopen si obstarat sám a se kterými má obtíže a jak se tyto projevují. Do jakých situací, jež mohou ohrozit jeho zájem, se dostává. Zda má nějaké oblíbené činnosti, případně co mu způsobuje příkoří. Jaká je jeho osobní a majetková situace, co tvoří zdroj jeho příjmu. Teprve tehdy, má-li soud o člověku úplný obraz, může správně zvolit rozsah omezení svéprávnosti. Přitom rozsah a stupeň schopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti soud zjistí tehdy, pokud bude vědět, které záležitosti musí člověk řešit, jak k řešení doposud přistupoval a jaké byly důsledky. Odpověď na tuto otázku dá znalecký posudek spolu s uvedenými zjištěními.

Povinnost soudu zajistit úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech posuzovaného

Správně tak podle Nejvyššího soudu⁸ např. Krajský soud v Ústí nad Labem - pobočka v Liberci ve svém rozsudku ze dne 22. 2. 2016, č. j. 30 Co 365/2015-200, poznamenal, že před rozhodnutím o omezení svéprávnosti soud bude muset zkoumat i druhou podmínku – zda vzhledem k zájmům posuzovaného nebude stačit mírnější opatření, jakým je nápomoc při rozhodování (§ 45 OZ a násl.) nebo zastoupení členem domácnosti (§ 49 OZ a násl.). Vždy je třeba myslet na to, aby svéprávnost nebyla omezována ve větším rozsahu, než je nezbytně třeba. Omezení svéprávnosti musí být vždy považováno za prostředek nejkrajnější. Rozhodne-li soud o omezení svéprávnosti, musí vždy uvést, proč plná svéprávnost ohrožuje zájem posuzovaného, a proč nelze situaci řešit mírnějšími prostředky. Jinými slovy musí se důsledně uplatňovat subsidiarita tohoto opatření. Právě proto je soud povinen zajistit si úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech posuzovaného. Nejvyšší soud výslovně uvádí, že **k rozhodnutí ve věci může soud u posuzovaného přistoupit jen po pečlivém zhodnocení:**

- jeho osobních a majetkových poměrů
- jeho dovedností, rozsahu jeho možností a schopností zajišťovat své potřeby
- jeho dosavadních pracovních aktivit
- jeho zdravotního (duševního) stavu a jeho reálných možností a schopností z pohledu dosažení jeho sociální adaptability při obnovení jeho plné svéprávnosti (minimálně v rozsahu, jak byl ostatně ve vyjádřeních jeho zmocněnkyně opakovaně podrobně vyloženo, též s popisem v úvahu přicházejících řešení různých životních situací a nabízející se asistenční pomoci)
- dopadu předchozí soudní ingerence v rámci zbavení jeho způsobilosti k právním úkonům a posléze omezení jeho svéprávnosti na podkladě předchozích dvou vydaných soudních rozhodnutí, to vše za účelem zjištění, zda v mezidobí došlo k určitému zlepšení či zhoršení jeho životní situace (a pokud ano, pak v jakém směru a s jakou intenzitou), jež by mohlo predikovat vhodnost obnovení jeho svéprávnosti

⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 11. 2017, sp. zn. 30 Cdo 1287/2017.

- dosavadních zaznamenaných negativních jevů na jeho straně [např. pokud měl či má tendenci k určitému jednání, které by mohlo (a pokud ano, pak v jakém směru), přivodit na jeho straně negativní důsledky, a zda při využití mírnějších a pro posuzovaného méně omezujících opatření by bylo možné takové jeho projevy korigovat či vytěsnit atd.]
- možností využití mírnějších opatření z hlediska úvahy o ponechání jeho plné svéprávnosti, to vše též i s ohledem na v úvahu přicházející schválení smlouvy o nápomoci, s přihlédnutím k dosavadní několikaleté asistentské činnosti realizované obecně prospěšnou společností Rytmus, specializující se mj. na sociální rehabilitaci formou podporovaného zaměstnání, a na činnosti v sociální oblasti atd.

Nejvyšší soud v tomto rozhodnutí zcela výslovně uvádí oblasti, které je v rámci dokazování nutno zkoumat. A jde přitom o oblasti, které má zjišťovat soud sám, nikoliv prostřednictvím znalce, neboť nejde o otázky, na které bychom v řízení o svéprávnosti měli očekávat odpovědi od znaleckého posudku.

Ve shodě s výše uváděnou judikaturou je i komentářová literatura⁹, podle níž je na soudu, aby v řízení o svéprávnosti zjistil ve vztahu k posuzovanému:

- kde, s kým žije
- jaký je jeho denní režim
- které záležitosti je schopen si obstarat sám a se kterými má obtíže, jak se tyto obtíže projevují
- do jakých situací, jež mohou ohrozit jeho zájem, se dostává
- zda má nějaké oblíbené činnosti, případně co mu způsobuje příkoří
- jaká je jeho osobní, majetková situace, co tvoří zdroj jeho příjmu.

Rozsah a stupeň schopnosti člověka postarat se o vlastní záležitost soud zjistí tehdy, pokud bude vědět, které záležitosti musí člověk řešit, jak k řešení doposud přistupoval a jaké byly důsledky. Zásadní pro rozhodnutí v řízení o svéprávnosti jsou tak vedle znaleckého posudku, který má zodpovědět odbornou otázku (zda posuzovaná osoba trpí duševní poruchou, která není jen přechodná), skutková zjištění, za něž je zodpovědný soud, neboť řízení o svéprávnosti jsou ovládána zásadou vyšetřovací. Význam skutkových zjištění v řízení o svéprávnosti opakovaně zdůrazňuje i Nejvyšší soud. V rozsudku ze dne 3. 4. 2019, sp. zn. 24 Cdo 3404/2018 uvádí, že **soud je povinen zajistit úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech vyšetřované osoby, přičemž nedostatek takových skutkových zjištění nelze nahradit posudkem znalců.** To, že je vždy nutné pro finální závěr soustředit v dostatečné míře nezbytná skutková zjištění o osobních poměrech posuzovaného (tedy jak se projevuje při sociálním kontaktu se členy občanské společnosti, jak se stará o své potřeby, jak hospodář s finančními prostředky apod.), přihlíží ke všemu, co v řízení vyšlo najevo, uvádí Nejvyšší soud i v rozsudku ze dne 27. 1. 2021, sp. zn. 24 Cdo 2612/2020. Podle něj všechna skutková zjištění je nutné poměřovat ve světle ustanovení § 55 odst. 1 a 2 OZ, tj. s ohledem na posouzení, zda v daném případě je nezbytné setrvat na dosavadním rozsahu omezení svéprávnosti

⁹ Svoboda, K. *Nesporná řízení. III.* Právní instituty. Praha: C. H. Beck, 2017.

posuzovaného, nebo zda je třeba rozsah jeho dosavadního omezení rozšířit, či naopak je možné jej zúžit, anebo zda lze přistoupit k některému ze zákonem předvídaných mírnějších a méně omezujících opatření a ponechat tak posuzovanému plnou svéprávnost.

V rozsudku ze dne 14. 6. 2023, sp. zn. 24 Cdo 1425/2023 Nejvyšší soud uvádí, že nepochybuje o závažnosti duševní poruchy posuzované, jakož i o tom, že tato porucha zřejmě zásadně ovlivňuje schopnost posuzované právně jednat, přesto však je třeba odvolacímu soudu vytknout, že nevzal v úvahu, že **pouhá existence duševní poruchy ještě není důvodem pro trvání dosavadního omezení svéprávnosti posuzované**. Užití mírnějšího a pro posuzovaného člověka méně omezujícího opatření by mělo být v praxi aplikováno ve všech případech, kdy bude zjevné, že takové opatření bude zcela dostačující z hlediska ochrany jeho zájmů. K posouzení nezbytnosti té které formy ingerence do práv posuzovaného je přitom zapotřebí, aby se soud v řízení procesně korektním způsobem soustředil na odpovídající skutková zjištění, která kromě odborných závěrů učiněných soudním znalcem budou obsahovat soudu dostupné informace týkající se posuzovaného člověka. Například v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2023, sp. zn. 24 Cdo 2515/2022 je poukazováno na nutnost konkrétního zaměření se na aktuální skutková zjištění, i když v minulosti duševní poruchou stížená posuzovaná měla určité defekty při zajišťování svých potřeb, při hospodaření se svým majetkem atd. Zvláště, pokud v průběhu rozhodování o svéprávnosti soud nemá k dispozici žádná aktuální skutková zjištění, jež by měla vést k závěru, že bez omezení svéprávnosti reálně hrozí posuzované závažná újma. Absenci takových zjištění kritizuje Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 26. 2. 2020, sp. zn. 24 Cdo 3064/2019, když uvádí, že v rozhodnutí nižších soudů chybí náležité zjištění, jak vlastně do rozhodnutí soudů posuzovaná jednala v majetkoprávních a jiných záležitostech, zda vskutku, a pokud ano, z jakého důvodu a v jaké výši měla dluhy, respektive vůči komu a jaké závazky, zda své závazky a jak řešila, respektive zda je byla vůbec schopna v předmětném období řešit, a proč za tvrzených okolností navrhovatelkou (dcerou posuzované) naopak měla být schopna činit právní jednání, respektive o jaké konkrétní právní jednání se mělo jednat.

K tomu, že znalecký posudek i nadále sehrává významnou roli v řízení o svéprávnosti, avšak toliko z hlediska zprostředkování odborných závěrů o zdravotním (duševním) stavu posuzovaného, se vyjádřil Nejvyšší soud výslovně i v rozsudku ze dne 23. 5. 2018, sp. zn. 30 Cdo 1739/2018. V něm uvádí, že z jeho judikatury vyplývá prvořadý úkol soudu uvážít, zda by posuzovanému bez omezení jeho svéprávnosti vskutku hrozila (i nadále) závažná újma, anebo zda postačí v jeho zájmu přikročit k mírnějším a (ve vztahu k jeho osobě) méně omezujícím opatřením. Takový závěr může soud přirozeně učinit jen po provedeném dokazování, v němž soustředí nezbytná skutková zjištění, přihlížející ke všemu, co v řízení vyšlo najevo (shodně i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 5. 2016, sp. zn. 30 Cdo 944/2016).

Otázky na znalce

Zcela konkrétně se k některým znalcům často kladeným otázkám vyjádřil Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 25. 9. 2019, sp. zn. 24 Cdo 1737/2019. Podle něj nelze pro meritorní rozhodnutí mechanicky ze znaleckého posudku přebírat jiné, než znalcem učiněné závěry, které se týkají posouzení skutečností, k nimž je třeba odborných znalostí (srov. § 127 odst. 1 OSŘ), v žádném ohledu však závěry jdoucí nad verifikační limity znalce (např. zda posuzovaný je či není oprávněn nakládat s tou kterou výši

peněžních prostředků či s majetkem té které hodnoty, zda je schopen právně jednat v běžných záležitostech každodenního života atd.). Znalcem učiněné odborné závěry, formálně vyjádřené v jeho posudku (představující samostatné odborné znalecké posouzení včetně závěrů) by měly obsahovat odpovědi zásadně odborně lékařského (psychiatrického) rázu, nikoliv právní zhodnocení důsledků zdravotního stavu posuzované, jak uvádí Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 3. 4. 2019, sp. zn. 24 Cdo 3404/2018. V něm opět zcela konkrétně uvádí, jaké otázky na znalce nelze klást. Z uvedeného posudku znalce lze, podle Nejvyššího soudu, pouze zjistit, že posuzovaná v době vyšetření znalcem měla trpět duševní chorobou, kterou však znalec ve svých odpovědích v závěru svého posudku nijak nespecifikoval. Pokud pak znalec v posudku zabředl do právního posouzení (byť na soudem nesprávně položené otázky), tj. zda posuzovaná je či není schopna činit právní úkony, případně, zda, s kým a jaký typ smlouvy uzavřela daného dne, a především zda byla schopna, či nikoliv v inkriminovaném období činit jakékoliv právní úkony, nebo zda byla schopna chápat význam tohoto právního úkonu, pak je třeba uzavřít, že se jedná vesměs o odpovědi na otázky právní. Ty však z povahy věci soudnímu znalci nepříslušely řešit, a pokud se tak stalo, pak takové informace v této části posudku nemohly být (a stále nejsou) pro soud z hlediska jeho meritorního rozhodování využitelné, neboť nejsou z pohledu zákona vůbec validní, respektive jsou zcela bezcenné - srov. § 127 OSŘ. Nicméně není vadou řízení, pokud soud takové závěry znalce promítne do vlastních právních závěrů, jestliže nemá o správnosti a úplnosti posudku ve světle ostatních provedených důkazů pochybnosti (viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8. 3. 2023, sp. zn. 24 Cdo 596/2023). Soudem formulované otázky by měly znít tak, aby na podkladě učiněných odpovědí znalec podal posudek k tomu, zda posuzovaná osoba v inkriminovaném období byla stížena duševní poruchou, a pokud ano, zda tato její duševní porucha měla (a pokud ano, pak v jakém rozsahu, s jakou intenzitou) vliv na její rozpoznávací a ovládací schopnosti při (soudem) vymezeném jednání.

Okamžik zadání znaleckého posudku

Z hlediska časové posloupnosti by v rámci řízení o svéprávnosti mělo ze strany soudu nejprve dojít ke zjištění úplných a spolehlivých zjištění o osobních poměrech posuzovaného a až následně k zadání znaleckého posudku, neboť jiný postup, při němž k ustanovení znalce a k vyžádání znaleckého posudku dochází na samém počátku řízení, někdy dokonce v rámci přípravy jednání, dříve než si soud opatřil ostatní podklady pro své rozhodnutí, nemůže ve světle rozhodovací praxe Nejvyššího soudu obstát (viz rozsudek ze dne 3. 4. 2019, sp. zn. 24 Cdo 3404/2018). Vzhledem k obligatornímu výslechu znalce v řízeních o svéprávnosti se jistě nabízí možnost provést některé důkazní prostředky stran zjištění skutkového stavu věci až po písemném podání znaleckého posudku, kdy to ještě stále bude před výslechem znalce.

Závěr

Lze uzavřít, že se jedná o již konstantní judikaturu Ústavního soudu i Nejvyššího soudu stran otázek významu znaleckého posudku a skutkových zjištění v řízení o svéprávnosti.

Shora uvedené závěry lze shrnout do následujících pěti zásadních oblastí:

- 1) **Omezení posuzovaného člověka ve svéprávnosti je prostředkem ultima ratio**, a proto k němu soud může přistoupit jen v situaci, kdy má za prokázáno, že v jeho případě nelze využít

žádného ze zákonem předvídaných mírnějších a méně omezujících opatření a ponechat tak posuzovanému plnou svéprávnost. Ostatně uváděná rozhodnutí Nejvyššího soudu a Ústavního soudu jsou plně v souladu se samotným zněním § 55 odst. 2 OZ, podle něž omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila-li by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření. Je nutné si uvědomit, že ochrana osob s duševním postižením již tedy není řešena skrze zbavování svéprávnosti a primárně ani skrze její omezování. Jedincům se zdravotním postižením má být umožněno mj. také brát na sebe rizika s takovým rozhodováním a jednáním spojená a nést následky svých případných pochybení

- 2) Proto, aby mohl **soud** v řízení o svéprávnosti rozhodnout, **musí mít řádně zjištěna úplná a spolehlivá skutková zjištění o osobních poměrech posuzovaného**. Rozsah a stupeň schopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti přitom soud zjistí jen tehdy, pokud bude vědět, které záležitosti musí člověk řešit, jak k řešení doposud přistupoval a jaké byly důsledky. Za tím účelem potřebuje vědět o posuzovaném, jak žije.
- 3) Úplná a spolehlivá skutková zjištění o posuzovaném **musí mít soud k dispozici ještě před vyžádáním znaleckého posudku**. Jen tak může soudem ustanovený znalec podat řádný znalecký posudek. Je to totiž soud, který je povinen zajistit úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech vyšetřované osoby, přičemž nedostatek takových skutkových zjištění nelze nahradit posudkem znalce.
- 4) **Znalec se má vyjadřovat toliko k odborným otázkám**, tj. má jím být především konstatována v tom kterém rozsahu zjištěná duševní porucha posuzovaného člověka či absence takové poruchy. Není oprávněn řešit otázky právní (např. zda posuzovaný je či není oprávněn nakládat s tou kterou výší peněžních prostředků či s majetkem té které hodnoty, zda je schopen právně jednat v běžných záležitostech každodenního života atd.). **K právnímu zhodnocení důsledků zdravotního stavu posuzovaného je oprávněn toliko soud**. Nemůže však opomenout, že samotná skutečnost, že osoba trpí duševní poruchou, není důvodem pro omezení její svéprávnosti.
- 5) Všechny subjekty vystupující v řízení o svéprávnosti nemohou jen mechanicky aplikovat jimi vybranou doktrínu bez přihlédnutí k zájmu konkrétní posuzované osoby. **Soudy jsou povinny ke každému případu přistupovat individuálně, tedy zohlednit jedinečnost konkrétního posuzovaného člověka** a posuzovat otázku omezení svéprávnosti důsledně (a v pochybnostech meritorně)¹⁰ na základě řádně zjištěného skutkového stavu tak, aby rozsah omezení svéprávnosti zásadně odpovídal skutečným vlastnostem a schopnostem a zejména zájmu daného člověka.

¹⁰ K tomu blíže viz nálezy Ústavního soudu ze dne 18. 4. 2017, sp. zn. IV. ÚS 1584/16 (zejména body 19. – 22.).

Dokazování

Ve vztahu k dokazování v souladu s § 125 OSŘ platí, že za důkaz mohou sloužit všechny prostředky, jimiž lze zjistit stav věci, zejména výslech svědků, znalecký posudek, zprávy a vyjádření orgánů, fyzických a právnických osob, notářské nebo exekutorské zápisy a jiné listiny, ohledání a výslech účastníků. Pokud není způsob provedení důkazu předepsán, určí jej soud. Soud tak má velkou škálu důkazních prostředků, které může v řízeních o svéprávnostech využít za účelem zjištění úplných a spolehlivých skutkových zjištění o osobních poměrech posuzovaného. Protože jde v případě řízení o svéprávnosti o řízení ovládané zásadou vyšetřovací, je to soud, kdo je povinen zjistit všechny skutečnosti důležité pro rozhodnutí, jak vyplývá z § 20 odst. 1 ZŘS.

Má-li dojít ke změně přístupu ve využívání znaleckých posudků, respektive k zásadnímu zúžení rozsahu a množství pokládaných otázek, a tedy i získaných odpovědí, je nezbytné si klást otázku, jak potřebné informace získat. Soud by měl mít odpovídající množství skutkových zjištění o osobních poměrech posuzovaného potřebných k učinění závěru o tom, zda se jedná o natolik závažný případ, kdy je možno rozhodnout o omezení svéprávnosti, či zda je k zajištění potřebné podpory a pomoci člověku dostačující aplikace mírnějšího řešení. Velmi přínosným může být v této situaci využití tzv. clearingů neboli vyhodnocení situace člověka se zdravotním postižením, které může soudu přinést souhrn zjištění umožňujících mu odpovědět na otázku, jaké opatření by pro něj bylo nejvhodnější pro řešení jeho svéprávnosti. Povaha tohoto nástroje, zejména jeho komplexnost by měla zajistit soudu vysoce kvalitní podklad pro potřebné hodnocení. K tomuto nástroji pak detailně viz níže. Bohužel je však třeba říct, že aktuální dostupnost clearingů není zatím taková, aby mohla být využita ve všech případech, které soudy nyní řeší. Proto se nabízí menší připomenutí možných důkazních prostředků, které soud může využít.

Schopnost a dovednost člověka postarat se o vlastní záležitosti

Zatímco otázka samotné duševní poruchy pro soud typicky nebude větším problémem, a to jak vzhledem k nutnosti provedení znaleckých posudků v zákonem stanovených případech, tak vzhledem k dostupnosti možné lékařské dokumentace, složitější bude otázka schopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti.

Informace od blízkých osob

Ačkoli člověk se zdravotním postižením je nepochybně na prvním místě v rámci celého řízení o svéprávnosti, samotný jeho výslech nemusí vždy přinést všechny potřebné informace. Pokud se ale jedná o člověka žijícího se stávající podporou rodiny, profesionálních služeb, ať již zdravotních, sociálních či dalších, bude situace jistě příznivější. Členové rodiny, často v roli pečujících osob, mohou jistě poskytnout detailní informace o tom, jak přesně osoba reaguje v každodenních situacích, jak zvládá vybrané úkony. Pro souvislost lze poukázat na podrobný podklad pro strukturovaný rozhovor s posuzovanou osobou, jenž byl v nedávné době vytvořen jako pomůcka pro práci soudních sociálních pracovníků, a to v rámci metodiky pro vyhodnocování míry podpory při právním jednání, který

obsahuje množství otázek zaměřujících se na tematiku svéprávnosti.¹¹ Z výsledku blízkých soud jistě může získat přesné informace v široké škále o tom, jak je to s péčí o vlastní osobu (včetně např. užívání léků atd.), se schopností pohybu (schopnost dostat se sám, či s podporou na úřad, do banky, na poštu apod.), schopností komunikace (jak zcela konkrétně komunikuje, jaká je míra porozumění a sdělení, jaké pomůcky nebo i dopomoc osob užívá k porozumění, zda je schopen komunikace na dálku apod.). Blízcí mohou často na příkladech uvést, co přesně posuzovaný člověk zvládne zařídit a jakým způsobem tak činí, k čemu potřebuje menší dopomoc a které záležitosti ponechává zcela v rukou jiných a proč. Nelze opomenout ani využívání techniky (rádio, televize, telefon, počítač, kalkulačka, chytré hodinky, speciálně upravená technika např. pokladny pro pracovníky v podporovaných zaměstnáních) a mnohé další. Je přitom vhodné připomenout že určité funkce, které tyto nástroje nabízí, mohou osoby zvládat např. jen v určitých podobách či technických provedeních. To však nelze nahlížet jako důvod k přehlížení jejich schopností. Velmi dobře se také může dozvědět o tom, jaké je porozumění osob konkrétním situacím, a to ať už jde o běžný rozhovor osob během přátelského setkání, s cizími lidmi, v úředních záležitostech, u lékaře, v prostředí sociálních služeb, ve volnočasových aktivitách, v zaměstnání atd. Budou sem patřit jak situace, které jsou opakované a setkává se s nimi často, tak i řešení nových a neznámých. Zde lze nepochybně cílit i dotazy na reálná rizika, jednání s cizími osobami v osobním styku, prostřednictvím techniky apod. Velmi důležitá je i schopnost člověka se zdravotním postižením rozpoznat, že se jedná o nějakou nežádoucí situaci, nebo že již přímo došlo ke škodě a dále také schopnost osoby v této situaci obracet se na osoby, které ji buď přímo mohou pomoci nebo mohou další potřebnou pomoc zajistit. Tyto skutečnosti zcela zásadně ovlivňují to, jaká je míra závažnosti hrozcí, nikoli jen hypotetické újmy, a zároveň, zda posuzovaný člověk má ve svém životě takové zdroje (personální, technické, finanční, organizační apod.), které mohou situaci řešit a snížit tak riziko poškození osoby. Nelze přitom zapomenout, že každý člověk je omylný a že i osoby se zdravotním postižením, a nejen běžná společnost, mají právo na to udělat chybu.¹²

Zároveň však soud zejména v případě osob blízkých z řad rodiny, typicky rodičů, musí postupovat bedlivě, na základě své profesní zkušenosti i získané odbornosti z mimoprávních oborů, neboť se snadno může stát, že někteří pečující vidí své příbuzné neobjektivně. Nahlízejí je např. jako jen již dospělé děti, pro které jsou z lásky ochotni dělat vše, a to i to, co ve skutečnosti není zcela třeba, co by byl člověk schopen dělat a řešit zcela sám nebo jen s velmi mírnou dopomocí (např. prohlášení ve smyslu: „Nemůže přeci nic dělat sám, dělám za něj proto raději všechno“). Stejně tak mohou být i rizika v životě lidí se zdravotním postižením z pohledu jejich blízkých větší, než jak by je vyhodnotili profesionálové z řad pomáhajících služeb (např. v praxi rodiče podali na dceru „pro její dobro“ návrh na omezení způsobilosti proto, že si objednala špatný, drahý tarif u telefonního operátora).

Pokud jde pak o výsledky blízkých osob, soud může díky nim poznat nejen vztahovou síť kolem člověka, tedy postavení konkrétních osob, jejich vzájemné vztahy, ale může také zjistit, jak se která

¹¹ Strukturovaný rozhovor s posuzovaným. Varianta B - běžný jazyk. In Latimier, C. *Metodika pro hodnocení potřeby podpory při právním jednání. Materiál pro soudní sociální pracovníky a soudce*. Praha. Listopad 2023, s. 24. (Materiál byl vytvořen pro potřebu vzdělávání v rámci Justiční akademie a je uveden jako příloha tohoto materiálu). Blížší informace k této pomůcce viz dále, v části textu věnované české praxi clearingu.

¹² Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením. Obecný komentář č. 1 (2014) Článek 12: Rovnost před zákonem. CRPD/C/GC/1. Zveřejněn dne 19. května 2014, čl. 22.

z osob a jakým konkrétním způsobem fakticky zapojuje do podpory a pomoci člověku při právním rozhodování. To je jistě velmi praktické, neboť není důvod, aby byla v roli toho, kdo bude osobě poskytovat podporu při rozhodování (v širokém slova smyslu), pouze jedna osoba. Někdo z rodiny může být např. v roli pouze neformální, někdo formální (např. zvláštní příjemce sociální dávky¹³, zástupce na základě plné moci pro vybrané úkony, úřadem určený procesní zástupce ve správním řízení¹⁴, správce jmění, osoba určená pro rozhodování o zdraví¹⁵, důvěrník¹⁶, soudem schválený zástupce z členů domácnosti¹⁷, podpůrce¹⁸, opatrovník¹⁹ apod.). Může být ale samozřejmě i více formálních zástupců, nevylučuje-li zákon jejich současné působení. Soud také může cílenými dotazy zjistit, že nezbytná ochrana a podpora, kterou člověk potřebuje, je zajištěna již faktickou přítomností (typicky každodenní) členů rodiny, kteří ačkoli nemají žádné formální postavení, dovedou i bez něj plně zajistit všechna rizika, a to jak díky svému aktivnímu přístupu, tak díky mnohým pojistkám a možnostem, které naše zákony v rámci systémových záruk právě pro tyto situace zakotvují (např. spotřebitelská ochrana,²⁰ institut neplatnosti právního jednání,²¹ vydání bezdůvodného obohacení,²² zákonné zastoupení osob ve vybraných situacích jako např. při rozhodování o zdraví²³ či o sociálních službách,²⁴ iniciace a vedení řízení o sociálních dávkách).²⁵

Informace od profesionálů

Zatímco v případě rodiny a blízkých může soud získat množství detailních informací zejména v rámci ústních sdělení, v oblasti podpory profesionálů může využít i dokumentaci, která vhodně shrnuje důležité poznatky vážící se ke schopnostem a dovednostem člověka. Jedním z mnoha podkladů, které mohou poskytnout obraz o těchto skutečnostech, je zpráva ze sociálního šetření, realizovaná v rámci řízení o příspěvku na péči.²⁶ Tuto sociální dávku čerpá množství osob se zdravotním postižením a v rámci vyhodnocování jejich situace pro účely daného řízení jsou zkoumány jejich schopnosti,²⁷ a to například komunikace osoby, orientace, osobní aktivity, schopnost péče o své zdraví, ale i mnohé další. Posuzování se přitom děje v přirozeném sociálním prostředí, s ohledem na věk osoby, ale i další

¹³ Např. v případě příspěvku na péči, viz zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších novel (dále jen „ZSS“), § 20.

¹⁴ Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších novel, § 32 odst. 2.

¹⁵ Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších novel (dále jen „ZZS“), § 33 – osoba určená pro vyslovení souhlasu s poskytnutím zdravotních služeb.

¹⁶ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších novel (dále jen „OZ“), § 107 a násl.

¹⁷ Ustanovení § 49 a násl. OZ.

¹⁸ Ustanovení § 45 a násl. OZ.

¹⁹ Ustanovení § 465 a násl. OZ.

²⁰ Ustanovení § 1810 a násl. OZ.

²¹ Ustanovení § 574 a násl. OZ, jakož i vybraná judikatura vážící se k této problematice. Např. nález Ústavního soudu ze dne 28. 3. 2019, sp. zn. II. ÚS 2020/18, ze dne 20. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 173/13 či komentářovou literaturou zmiňované rozhodnutí Okresního soudu ve Zlíně ze dne 13. 11. 2018, sp. zn. 38 C 40/2017.

²² Ustanovení § 2991 a násl. OZ a vybraná judikatura vážící se k této problematice. Z poslední doby např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2020, sp. zn. 28 Cdo 527/2020 či Ústavního soudu ze dne 7. 9. 2021, sp. zn. II. ÚS 1292/21.

²³ Ustanovení § 34 odst. 7 ZZS, resp. § 98 OZ.

²⁴ Ustanovení § 91 odst. 6 ZSS.

²⁵ V případě např. příspěvku na péči, viz § 23 odst. 1 a 23 odst. 5 ZSS.

²⁶ O něm rozhoduje krajská pobočka Úřadu práce, viz § 7 a násl. ZSS.

²⁷ Ustanovení § 9 odst. 1 ZSS. Detaily toho, co vše a jak konkrétně se v rámci jednotlivých kategorií posuzuje, stanoví vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, zejména pak příloha č. 1 této vyhlášky – Vymezení schopností zvládat základní životní potřeby.

faktory. V rámci řízení o příspěvku na péči však mohou být dostupné i další dokumenty vážící se ke schopnostem osoby.

V oblasti sociálních služeb nelze pominout individuální plány osob, tedy výstupy procesu individuálního plánování služby.²⁸ Tyto dokumenty mohou obsahovat množství informací, které poskytnou kvalitní obraz o schopnostech osob. Mohou v nich být zachyceny pro službu relevantní požadavky klienta, přání a potřeby, jeho očekávání, osobní cíle, jeho schopnosti i možnosti,²⁹ stejně tak mohou zahrnovat i informace o různých neočekávaných skutečnostech a jejich následných řešeních. Zároveň díky povinnosti jejich aktualizace, mohou ukázat i to, jaký posun učinila osoba v určitém období. Přínosné mohou být například zprávy o tom, že osoba realizovala kurz práce s financemi, práce s počítačem, s internetem a jakých dosáhla výsledků.

Dobrým zdrojem informací ale může být i dokumentace zařízení pobytové služby týkající se správy financí na depozitním účtu, kde lze nalézt podrobnosti o tom, jaké částky byly klientovi předávány. Navazující sdělení pracovníků zařízení pak mohou poskytnout potřebná doplnění pro úplný přehled o situaci. K tomu je vhodné pouze podotknout, že žádoucí je mít takové dokumenty i z více zařízení či služeb, pokud je člověk využívá, resp. v nedávné době využíval. Např. člověk vzhledem ke zlepšujícímu se zdravotnímu stavu po mrtvici postupně během dvou let využíval několik různých druhů služeb, jak pobytových, tak i ambulantních a terénních.

O samotných zprávách lékařů není třeba široce psát, ale lze podotknout, že přínosem mohou být taktéž plány ošetrovateľské, které mohou zachycovat mnohé schopnosti člověka a jejich posun v čase. Příkladem mohou být informace např. od domácí (zdravotní) péče, resp. domácí ošetrovateľská péče.

Kvalitním zdrojem mohou být také zprávy od odborníků, kteří se věnují další podpoře osob se zdravotním postižením a jejichž shrnutí o realizované péči může soudu také pomoci. Může se jednat např. o zprávu psychologa, psychoterapeuta, logopeda, ergoterapeuta, služby napomáhající trénování paměti.

Vynechat nelze samozřejmě ani zprávy ze vzdělávacích institucí či zprávy od zaměstnavatelů. Nejen v případě podporovaných zaměstnání mohou tyto představit člověka v dalších životních oblastech a poskytnout soudu informace mj. o tom, jak komunikuje se zaměstnavatelem, jak se mu daří plnit domluvené úkoly, zda došlo v průběhu jejich spolupráce k posunu v dovednostech a schopnostech člověka, jak zaměstnanec řeší problémové situace, včetně toho, jak si počíná v případě hrozící nebo i nastalé škody.

Ačkoli by se mohly zprávy ze zájmových aktivit nebo od institucí či míst, kam člověk pravidelně dochází (např. církevní setkání) jevit jako nepodstatné, i ty mohou být přínosem. Např. u osob odmítajících standardní nabídku profesionálních služeb (typicky zdravotních a sociálních), nebo v případě kdy tyto služby nejsou z různých důvodů dostupné, tyto instituce mohou fakticky nahrazovat jejich činnost, ať už jde o psychickou podporu, pomoc s doprovodem při zařizování různých

²⁸ Ustanovení § 88 písm. f) ZSS a dále také viz příloha č. 2 prováděcí vyhlášky (viz předchozí pozn.) - Obsah standardů kvality sociálních služeb, standard č. 5 - Individuální plánování průběhu sociální služby.

²⁹ Blíže viz Doporučený postup č. 3/2022, individuální plánování, s. 7, bod 2.2. a další.

záležitostí, výpomoc v domácnosti apod. I jejich obsah tedy může napomoci získání celkového obrazu o situaci člověka.

Jistě by bylo možno vzpomenout i další zdroje informací, ale úloha soudu bude vždy nelehká v tom zjistit, které všechny zdroje informací lze v konkrétní situaci využít, vyžádat si je a zhodnotit. V případě soudů, které využívají clearing, však bude jejich pozice snazší, neboť v rámci procesu tvorby daného hodnocení se také mapuje, které z takových důkazů u posuzovaného připadají v úvahu a soud si je už jen od příslušných osob a institucí může vyžádat. I když v souladu s § 120 odst. 1 věta druhá OSŘ platí, že soud není povinen provést veškeré účastníky navrhované důkazy, judikatura našich nejvýznamnějších soudů, jak bylo uvedeno výše, však zcela nepochybně tenduje ke zjištění širšího rozsahu informací, a to nejen z jednoho zdroje. Nepochybně nejtěžší pro soudy bude samotné vyhodnocení toho, jaká míra podpory vzhledem ke všem okolnostem případu by pro osobu byla tzv. šitá na míru jejím potřebám, a to tak, aby zohlednila případnou hrozící (reálnou) újmu, ale i existenci pojistek a záruk, které tuto snižují, at' jsou již v podobě ochrany osob v životě posuzovaného člověka nebo spočívají v existenci systémových záruk.

Jedním z nejvýznamnějších nástrojů, který navíc sám o sobě může zajistit pro soud v řízeních o svéprávnostech úplná a spolehlivá skutková zjištění o poměrech posuzovaného, je tzv. clearing. Tento již byl výše krátce zmíněn. Je proto namístě si jej blíže představit.

Clearing

Rakouský model

V rakouské soudní praxi se již více než 15 let využívá tzv. clearing, který napomáhá k efektivnějšímu výběru opatření pro podporu osob, které nejsou s to plně rozhodovat o svých záležitostech. Protože je jeho aplikace v řízení o svéprávnosti velmi efektivní, je vhodné tomuto specifickému nástroji věnovat pozornost a blíže jej představit.

Co přesně je clearing?

Clearing neboli Abklärung³⁰ je vyhodnocení situace člověka se zdravotním postižením, které odpovídá na otázku, jaké opatření by pro něj bylo nejvhodnější pro řešení jeho svéprávnosti. Toto vyhodnocení provádí organizace, která se dlouhodobě věnuje ochraně práv osob se zdravotním postižením,³¹ a dodává jej soudu na základě jeho vyžádání, podobně jako je tomu dnes u nás v případě znaleckého posudku. Jedná se ve své podstatě o zvláštní sociální šetření s následným vyhodnocením situace člověka, cílené pouze na oblast svéprávnosti.

V Rakousku je clearing uzákoněn již od roku 2006.³² Tehdy se dostal do právní úpravy jako možnost, kterou soudy mohly využít. V rámci řízení o svéprávnosti mohly zadat požadavek na clearing konkrétní osoby a vyhotovená zpráva jim představila vyhodnocení situace člověka s nabídkou konkrétního řešení jeho případu. Od roku 2018³³ je již clearing prostředkem, který soud musí v zákonem stanovených případech vždy využít. Typicky se jedná o první či opakované projednání případu vedeného jako řízení o jmenování soudního zástupce člověka. Jedná se o zastoupení s potenciálně nejširší mírou pravomocí, ale zároveň i s možností faktického omezení osoby na jejich právech mechanismem nutného souhlasu tohoto zástupce s určitým právním jednáním. Soud v těchto případech využívá zadání clearingů v podstatě jako první krok a až na základě výsledků clearingové zprávy se rozhoduje o dalším postupu. Zejména tedy o tom, zda vůbec bude řízení nadále vedeno. V Rakousku je totiž možno všechny další typy zástupců, s nižší mírou pravomocí, zavést do praxe pouhým zaregistrováním u zákonem stanovených subjektů, které lze provádět i mimo soud, tedy bez jeho součinnosti. Pro souvislost je vhodné uvést, že clearing je však využíván i mimosoudně. Mnohé rodiny totiž samy oslovují s žádostí o provedení clearingů uvedené organizace, aby tak našly nejvhodnější možné řešení pro jejich blízkého. Bude-li výsledkem tohoto doporučení využití konkrétního druhu zastoupení, pak je možno ho registrovat i přímo prostřednictvím této organizace.

³⁰ Abklärung je pojem vymezený přímo v rakouském zákoně o organizacích na ochranu dospělých osob neboli Erwachsenenschutzvereinsgesetz (užívaná zkratka „ErwSchVG“), § 4a. Termín clearing byl oproti tomu používán primárně samotnou organizací Vertretungsnetz, jež tuto praxi v Rakousku zavedla.

³¹ V rakouské právní úpravě se tyto organizace označují jako Erwachsenenschutzverein. Jejich činnost je upravena přímo v zákoně o organizacích na ochranu dospělých osob, viz předchozí poznámka.

³² Historii vývoje legislativy v oblasti ochrany osob se zdravotním postižením vážící se k tématu svéprávnosti shrnul v rámci své prezentace Martin Marlovits, zástupce organizace Vertretungsnetz dne 29. 4. 2022 v Praze na semináři Justiční akademie s názvem Řízení o podpůrných opatřeních, řízení o svéprávnosti a detenční řízení se zaměřením na možnosti využití soudních sociálních pracovníků, a to v rámci své prezentace Clearing in Austrian Adult Protection Law.

³³ Jednalo se o tzv. druhý zákon na ochranu dospělých osob, č. I 2017/59 spolkové sbírky zákonů, ze dne 25. dubna 2017. Účinnost byla stanovena ke dni 1. července 2018.

Jak se liší clearing od předchozí praxe a jak pomáhá soudu?

Zavedením clearingů došlo nepochybně k ideovému posunu řízení o svéprávnosti. Clearing přináší pohled na člověka v jeho běžném životě, ukazuje schopnosti, dovednosti, potřeby, ale i rizika, se kterými se potýká. Nesoustředí se na rozdíl od znaleckých posudků na medicínský náhled na pacienta, ale poskytuje pohled na člověka v kontextu prostředí, v němž žije. Přináší pohled sociální. Vlivem zavedení clearingů jako povinného důkazu, který fakticky předchází provedení dalších, došlo k významnému upozadění zadávání znaleckých posudků. To jak z důvodu, že pro soud byl clearing ve spojení s pouhou zprávou lékaře o duševní poruše zcela dostačující, nebo i proto, že řízení již dále nepokračovalo směrem ke jmenování soudního zástupce, ale soud vyhodnotil jako dostačující jiný způsob řešení věci. Typicky se jednalo o preferenci zastoupení, k jehož zavedení do praxe nebylo třeba soudního rozhodnutí, a tedy ani znaleckého posudku. Mnoho případů také vyřešil clearing prováděný mimosoudně, v rámci poradenství rodinám (viz výše). Tedy opět došlo k řešení případu bez potřeby provedení znaleckého posudku.

Clearing přináší pro soud ulehčení v dokazování. Ačkoli soud není limitován v provádění dalších důkazů, komplexní charakter odborně provedené zprávy mu nepochybně zjednodušuje situaci, respektive řeší nutnost provádění dalších důkazů, jejichž získání nemuselo být vždy snadné. Zároveň je třeba zdůraznit, že sama clearingová zpráva není pouhým souborem dalších důkazů (jako např. zprávy od sociální služby, od zaměstnavatele, lékaře, zjišťování postoje rodiny), není pouhým mapováním vztahů člověka k dalším osobám, ale přináší skutečně souhrnné zhodnocení situace člověka.

Jak clearing probíhá?

Opatrovnický soud v Rakousku v rámci řízení o jmenování soudního zástupce zažádá organizaci na ochranu dospělých osob o vytvoření clearingové zprávy. Za tím účelem jí soud poskytne vybrané údaje, např. výpis z pozemkové knihy a obchodního rejstříku, přehled o zahájených soudních řízeních, jakož i vybrané informace týkající se řešení jejího sociálního zabezpečení, případně i další.³⁴ Samotný zákon pak stanoví,³⁵ co vše má organizace osvětlit. Jedná se o následující oblasti:

- které konkrétní záležitosti je třeba obstarávat
- jak jsou odhadovány schopnosti dotčené osoby, aby samostatně vnímala svoje záležitosti v právním styku, popřípadě je třeba přiložit aktuální podklady ohledně zdravotního stavu dotčené osoby
- zda je dotčené osobě poskytována podpora ve smyslu ustanovení § 239 odst. 2 ABGB,³⁶ kterou při výkonu své schopnosti jednat potřebuje
- jaké je osobní a sociální prostředí dotčené osoby

³⁴ § 117a zákona o nesporných řízeních soudních neboli Außerstreitsgesetz (užívaná zkratka „AußStrG“)

³⁵ § 4a ErwSchVG.

³⁶ ABGB je užívanou zkratkou pro Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch neboli všeobecný občanský zákoník.

- zda existují alternativní možnosti³⁷ k zastupování dospělé osoby
- zda existuje možnost zvoleného nebo zákonného zastupování dospělé osoby³⁸
- zda existují důvody pro zastavení nebo pro pokračování v řízení o jmenování soudního zástupce dospělé osoby, resp. obnovení tohoto jmenování
- zda přicházejí v úvahu osoby blízké jako soudní zástupci dospělé osoby a
- zda existují indicie pro nařízení výhrady zmocnění k odvrácení vážného a podstatného nebezpečí pro zastupovanou osobu.³⁹

Jak je tedy patrné, organizace se intenzivně zabývá tím, jaké jsou kompetence člověka, jak se dokáže postarat o vlastní záležitosti (řešení bydlení, jednání na úřadech, zajištění lékařské péče či sociálních služeb apod.), včetně řešení rizik a závažných hrozeb, jaké jsou možné zdroje jeho podpory při právním jednání, ať už se jedná o fyzické osoby či služby, jaké jsou využitelné nástroje podpory (ať už se jedná o právní či mimoprávní opatření), ale řeší i otázku zapojení konkrétních osob do procesu podpory (jejich vhodnost, ochotu apod.).

Organizace má výslednou zprávu z clearingu vytvořit co nejdříve, nejdéle pak tuto soudu předložit do 5 týdnů.⁴⁰ Samotný proces práce na clearingu zabere pracovníkům organizace průměrně 8 hodin. Vertretungsnetz, která patří mezi 4 rakouské organizace, které tuto činnost provádějí, má množství vlastních standardů pro tento proces, aby tak udržela požadovanou kvalitu. Jedná se např. jak o personální standard (praxi osob, které clearing provádějí, jejich proškolení, ale i možnost zapojení dalších odborníků při vyhodnocování), způsob provádění dané činnosti (osobní kontakt na prvním místě, respekt k posuzované osobě apod.) V rámci získávání informací také organizace vždy kontaktuje poskytovatele sociálních, resp. zdravotních či dalších pomáhajících služeb, se kterými již člověk spolupracuje, neboť jejich stanovisko je pro vyhodnocení věci významné.⁴¹

Je clearing skutečně efektivní?

Praxe clearingu byla v Rakousku opakovaně podrobena výzkumu ze strany Institutu aplikované právní a kriminální sociologie⁴² a ten pokaždé přinesl velmi dobré hodnocení.⁴³ Již první výzkum⁴⁴ poukázal na to, že clearing dokáže nacházet funkční alternativy namísto zástupců jmenovaných soudem (dříve

³⁷ Organizace pracuje i se skutečností, že podpůrným opatřením nemusí být pouze jiný druh zastoupení, ale např. i faktická pomoc blízkých osob či profesionálních služeb, které člověku pomáhají při rozhodování.

³⁸ Jedná se o mírnější alternativy k soudnímu zastoupení.

³⁹ Překlad z němčiny provedla Mag. Pavlina Lössl, allgemein beeidete und gerichtlich zertifizierte Dolmetscherin für die tschechische und slowakische Sprache.

⁴⁰ Pro kauzy řešené v režimu tzv. clearing plus, kde je potřeba intenzivnější práce s případem, umožňuje zákon delší čas pro vyhotovení.

⁴¹ Zákon pak stanoví pravidla o nutnosti předkládání jejího stanoviska. Blíže viz § 4a, odst. 3 ErwSchVG.

⁴² Institut für angewandte Rechts- und Kriminalsoziologie (IRKS), dříve Institut für Rechts- und Kriminalsoziologie

⁴³ Shrnutí všech uváděných výzkumů a jejich výsledků představil Martin Marlovits, v rámci své prezentace Clearing in Austrian Adult Protection Law, viz. pozn. č. 23.

⁴⁴ Pilgram, A., Hanak, G., Neumann, A., *Begleitstudie zum Modellprojekt Clearing im Bereich der Sachwalterschaft*, (neboli Doprovodná studie k modelovému projektu Clearing v oblasti opatrovnictví – pozn. aut.). Institut für Rechts- und Kriminalsoziologie Wien, 2007, dostupné zde: <https://www.uibk.ac.at/irks/publikationen/2020/pdf/bericht-clearing-gesamt.pdf>

opatrovníků), a že způsob tvorby clearingů podporuje sebeurčení osob a vede celkově ke snížení počtu soudem jmenovaných zástupců. Ačkoliv se pilotní projekt, v jehož rámci si soudy mohly vyžádat clearing, realizoval jen na několika málo rakouských soudech a po dobu jednoho roku, výsledky zkoumání byly natolik příznivé, že se ještě před koncem projektu dospělo k zavedení clearingů do legislativy. Následná studie clearingů z roku 2013 dále hodnotila, zda tento nástroj dokáže napomoci tehdejším problémům opatrovnické agendy, zejména vysokému nárůstu soudních zástupců. Dále se studie zaměřovala na to, zda lze k výkonu opatrovnictví více motivovat blízké osoby člověka, zda je možné zlepšit kvalitu soudního řízení tím, že se poskytne lepší základ pro rozhodování a zda může být zásah do sebeurčení dotčených osob více časově či rozsahem omezen, pokud již má dojít k nařízení opatrovnictví. Ze závěrů studie lze shrnout, že pozitivního dopadu na počty osob pod opatrovnictvím lze dosáhnout podporou včasného poradenství (před započatím soudního řízení), neboť ve 4 případech z 10 lze nalézt pro osoby jako vhodné jiné řešení podpory než soudní zastoupení. Příbuzní jsou otevření pomoci, a to zejména v jiných formách podpory svých blízkých (včetně neformální podpory) než soudní zastoupení. V případě soudních řízení je dobrá spolupráce mezi soudem a organizací na ochranu dospělých osob zásadní pro dobrou implementaci opatření. Soudy respektují a následují závěry clearingů v cca 85 % případů. Ze studie vyplynulo, že soudy přijímají zavedení clearingů velmi pozitivně, že jeho realizace vedla ke zvýšení kvality řízení, ale i šetření cenného času soudu. Velmi pozitivní vliv byl však shledán i při ochraně osobních práv dotčených osob.

K uvedeným závěrům lze pak poukázat na statistická data z poslední doby. Data z roku 2022⁴⁵ ukazují, že clearingové zprávy vyžádané soudem doporučily v 39 % nových případů ukončení řízení z důvodu nalezení jiné vhodné alternativy, v případě opakovaných přezkumů v 16 %.⁴⁶ Pokud jde o snížení počtu rozhodnutí o nařízení soudních zástupců, pak lze vyzdvihnout, že mezi lety 2018 až 2023 došlo ke snížení počtu zastoupení o 33 %.⁴⁷ Lze vnímat, že takový posun v pouhých 5 letech účinnosti nové právní úpravy je významným pozitivním posunem. Tento je zároveň doprovázen vzestupem počtu mírnějších alternativ, konkrétně zákonného zastoupení a zvoleného zastoupení. Nelze však pominout to, že posledně zmiňované počty ukazují celkový dopad poslední reformy, v rámci níž není možno jednoduše oddělit vliv jednotlivých nově zavedených změn, ať již řešených legislativně či jako doprovodná opatření (informační kampaně atd.).

Lze tedy shrnout, že mnohaletá rakouská praxe clearingů se osvědčila, a to již v první fázi, kdy byl tento nástroj využíván soudy dobrovolně. Stejně tak ale přinesla mnoho pozitivních dopadů po roce 2018, kdy byl tento nástroj zaveden jako povinná součást řízení o svéprávnosti.

Pro souvislost lze pak uvést, že pokud jde o negativa zavedení clearingů, nebyla autory tohoto textu zjištěna, i přes mnohé rozhovory s organizací Vertretungsnetz, která ho mnoho let provádí, jakož i rozhovory se zástupci rakouských opatrovnických soudců, na různých stupních soudní soustavy. Z povahy věci však znamená zavedení clearingů do systému povinnost státu dostatečně zafinancovat činnost organizací, které ho provádějí. Nižší než potřebné financování pak může mít ve svém důsledku

⁴⁵ Data poskytl Martin Marlovits v rámci prezentace Erwachsenenvertretung, Vídeň, Vertretungsnetz, 12. září 2023, sl. 7.

⁴⁶ V roce 2021 to bylo 41 % nových případů a 21 % přezkumů, viz pozn. č. 23.

⁴⁷ V roce 2018 (k 1. 7. 2018) bylo evidováno 52 746 osob se soudně jmenovaným zástupcem, v roce 2023 (k 1. 7. 2023) již 35 653. Blíže viz Marlovits, pozn. č. 36.

vliv na faktickou rychlost provedení práce, vzhledem k nižším personálním zdrojům. (V systému ovšem nepochybně dochází k úsporám jak na straně nákladů za nerealizované znalecké posudky, tak za zkrácené, případně ani nevedené soudní řízení.)

O významných pozitivních dopadech clearingů ale jistě svědčí i to, že již nyní dochází k jeho využívání v dalších řízeních týkajících se osoby se zdravotním postižením, a to například při schvalování změny bydliště.

Vzhledem k tomu, že Česká republika čelí pomalému, ale stálému nárůstu počtu osob, jež byly omezeny ve svéprávnosti,^{48, 49} jakož i negativní praxi, kdy dochází k omezování svéprávnosti v takové míře, která se fakticky podobá zbavení způsobilosti,⁵⁰ je namístě zvážit, jaká opatření je třeba učinit. Vzhledem ke značné podobě našich právních systémů v této oblasti se nabízí přijetí clearingů jako vhodné cesty, která by mohla pomoci několika problémům stávající české praxe. Bez zajímavosti jistě není ani otázka možného využití clearingů pro účely civilních detencí. I v nich by se tento specifický nástroj mohl v budoucnu vhodně uplatnit.

Clearing v ČR

aneb

Hodnocení potřeby podpory při právním jednání

Jak je patrné z výše uvedených informací, clearing má množství pozitivních dopadů na řízení o svéprávnosti. Z tohoto důvodu byla představena rakouská dobrá praxe české justici, a to v rámci pilotního projektu realizovaného Justiční akademií.

Z důvodu většího zájmu o téma clearingů, který vyvstal v průběhu procesu tvorby tohoto materiálu, bylo následně přistoupeno k rozšíření této části věnované českému zavádění clearingů do praxe a byla připojena i část věnující se aktuálnímu návrhu legislativy, který je nositelem výslovného zavedení clearingů do řízení o svéprávnosti.

Pilotní projekt Justiční akademie

Justiční akademie realizovala v letech 2020 až 2023 projekt Zlepšení přístupu zranitelných skupin osob ke spravedlnosti⁵¹. V jeho rámci bylo jednou z inovativních aktivit zavedení práce soudního sociálního

⁴⁸ Redlichová, A. *Využívání opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat v praxi soudů 2014-2022*. Ministerstvo spravedlnosti. Praha. 2023, sl. 20.

⁴⁹ Počty vydaných rozhodnutí o omezení svéprávnosti (první rozhodnutí, změny omezení či prodloužení omezení) oproti tomu během let kolísají. Lze se domnívat, že důvodem může být vliv pravidel o maximální možné délce trvání omezení svéprávnosti, respektive nutnosti jejího prodloužení, a to ve spojení s prozatím krátkou dobou realizace tohoto pravidla.

⁵⁰ Blíže In *Křížovanky autonomie. Praxe soudů při rozhodování o podpůrných opatřeních. Výzkum veřejného ochránce práv 2020*. Veřejný ochránce práv - ombudsman, s. 38. (kapitola 12.3.1. Souhrnné omezení svéprávnosti), v níže se uvádí, že „až ve 40 % ze 60 sledovaných soudních rozhodnutí použily soudy souhrnné omezení svéprávnosti, tedy omezení ve všech oblastech právního jednání (graf 18). To znamená, že omezený člověk může jednat pouze v běžných záležitostech každodenního života. Jak jsme uváděli výše, takové rozhodnutí má v podstatě stejný účinek, jako zbavení způsobilosti k právním úkonům podle staré právní úpravy.“

⁵¹ Blíže informace o projektu lze nalézt například zde: https://www.jacz.cz/images/Projekt_Zlepseni_pristupu_zranitelnych_skupin_osob_ke_spravedlnosti/Zlepseni_pristupu_zranitelnych_skupin_osob_ke_spravedlnosti.pdf

pracovníka⁵² (dále jen „SSP“). Tato osoba pak zastávala funkci soudního tajemníka, neboť náplň práce SSP byla této pozici nejbližší. V rámci pilotního projektu byla testována jeho práce na opatrovnických úsecích 9 soudů.⁵³ SSP spolupracovali jak na řízeních ve věcech péče soudu o nezletilé, tak i na agendě dospělých osob realizovaných opatrovnickými a detenčními odděleními příslušných soudů. V rámci projektu došlo k představení zahraniční praxe clearingů a následně bylo rozhodnuto o možnosti jeho testování v podmínkách projektu, a to v rámci řízení o svéprávnosti. (K pilotování využití clearingů v civilních detenčních řízeních v rámci projektu nebylo přistoupeno.) SSP tedy dostali příležitost vytvářet na základě pokynu soudce clearing posuzované osoby.

Clearing, který byl v projektu označen jako **hodnocení potřeby podpory při právním jednání**, je přitom formálně pojat jako další vhodný důkazní prostředek, jež soud může v řízení o svéprávnosti využít (viz § 38 odst. 1 ZŘS.). Soud jím tedy není vázán, může se od něj odchýlit, pokud provedené důkazy či jinak zjištěné skutečnosti vedou k jinému závěru. Soud není ani omezen důkazními prostředky uvedenými v hodnocení, sám může provádět i jiné důkazní prostředky.⁵⁴ Stejně tak soud ale v případě potřeby může využít i jednotlivé podklady, které SSP získal a které obsahují relevantní informace, a provést je jako samostatné důkazy.

Zavádění clearingů do praxe opatrovnických soudů přitom nemá za cíl nijak měnit pravidla týkající se povinnosti soudu zhlédnout posuzovanou osobu, ať již uvedená zákonem⁵⁵ či vyplývající z judikatury⁵⁶. Úkolem clearingů je přispět k celkově vyšší kvalitě řízení, nikoli snižovat stávající lidskoprávní standardy.

Pokud jde o vztah soudce a soudního sociálního pracovníka, bylo jeho využití v projektu závislé na konkrétním soudu, ale i na postupu jednotlivého spolupracujícího soudce. Například u Okresního soudu ve Vsetíně je spolupráce soudců se SSP nastavena tak, že soudce pokynem ve spise žádá SSP o provedení clearingů. Rozsah jeho zpracování se odvíjí od konkrétního případu, včetně případných speciálních požadavků, které soudce v dané věci má.

Práci SSP týkající se clearingů mentovala Camille Latimier, odbornice dlouhodobě se věnující tematice svéprávnosti, která o ní má hluboké znalosti mj. i ze zahraničních právních úprav a praxe. Proto se také stala autorkou **metodiky**, která byla během projektu vytvořena a která stanovovala pravidla pro to, **jak při tvorbě clearingů postupovat**.⁵⁷ Její materiál, určený primárně pro SSP i soudce, obsahuje množství informací. Sociální pracovníky se snaží instruovat, jak postupovat při práci s posuzovanou osobou, jak se na clearing připravit, ale především jak přesně postupovat při získávání

⁵² V některých textech Justiční akademie je také označen jako forenzní sociální pracovník, neboť se vychází ze v zahraniční známé forenzní sociální práce, která je podoborem sociální práce.

⁵³ Jednalo se o soudy v Jeseníku, Kladně, Kroměříži, Mostě, Novém Jičíně, Praze 8, Šumperku, Tachově a Vsetíně. Původně v projektu zapojený Okresní soud v Chrudimi nebyl účasten po celou dobu realizace aktivity SSP.

⁵⁴ Takto práci soudu s hodnocením potřeby podpory popisuje překladatel v důvodové zprávě návrhu zákona, který zavádí clearing do české legislativy. K tomu viz <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=9&t=747>, s. 15. Dále viz podkapitola tohoto materiálu Clearing – zavedení do legislativy.

⁵⁵ Viz § 38 odst. 2 ZŘS, jakož i § 55 odst. 1 OZ.

⁵⁶ Viz stanovisko Nejvyššího soudu k otázce realizace zhlédnutí posuzované osoby sp. zn. Cpjn 201/2025 ze dne 13. dubna 2016, jakož i navazující judikatura k otázce zhlédnutí.

⁵⁷ Latimier, C. *Metodika pro hodnocení potřeby podpory při právním jednání. Materiál pro soudní sociální pracovníky a soudce*. Praha. Listopad 2023. (Materiál byl vytvořen pro potřebu vzdělávání v rámci Justiční akademie).

informací⁵⁸ i jejich následném hodnocení. Vychází se přitom z předpokládaných znalostí a schopností sociálního pracovníka. Jak uvedený materiál edukuje, předpokládá se při daném procesu nejen spolupráce s posuzovanou osobou, ale i potřebná komunikace s těmi, kteří ji obklopují a poskytují jí různé druhy podpory. Obsahuje také množství pomocných nástrojů, např. tabulky pro vyhodnocování míry podpory při konkrétních úkonech (např. hospodaření s financemi, využívání veřejných služeb) či pro identifikaci rizik a zjištění míry jejich závažnosti. V dokumentu je zmíněno několik oblastí, které pracovníci prověřují. Patří k nim:

- způsob komunikace a orientace člověka
- život člověka a fungování rozhodování a podpory při rozhodování
 - každodenní život
 - vztahy a zdroje podpory
 - hospodaření s majetkem a financemi
 - využívání veřejných a jiných služeb
- kompetence člověka
- další relevantní aspekty (např. plánovací nástroje, rozvoj dovedností)
- rizika a preventivní opatření.

Jak je tedy na první pohled zřejmé, cílem bylo obsáhnout obdobné oblasti života člověka jako v případě rakouského clearingů a vytvořit tak reálný obraz života osoby, soustředěný na otázky podpory při právním jednání. V samotném materiálu je pak zdůrazňováno, že cílem je vytvořit takový finální produkt, který bude obsahovat zhodnocení toho:

- zda člověk potřebuje podporu a pomoc při právním jednání (v jakém konkrétním rozsahu a od koho ji bude čerpat)
- jaký konkrétní nástroj (či vícero nástrojů) by nejlépe nasedal na jeho situaci a
- zda člověku hrozí závažná újma, která by odůvodnila přistoupení k omezení svéprávnosti.

⁵⁸ K tomu jsou určeny například i pomůcky v podobě dotazníků pro strukturovaný rozhovor s posuzovanou osobou (a jeho blízkými). Tyto jsou uvedeny jako přílohy metodiky ke clearingů. Verze dotazníku B - v běžném, nikoli zjednodušeném jazyce je i přílohou tohoto materiálu, viz s. 28. Je však vhodné zdůraznit, že se jedná pouze o základní pomůcku pro SSP, jakési záchytné body, dotazy směřující na oblasti, které nemají zůstat opomenuty, s uváděnými různými příklady otázek (uzavřených i otevřených). Předpokládá se přitom, že SSP využije svých znalostí, schopností, dovedností a zkušeností s vedením rozhovoru s osobou se zdravotním postižením tak, aby získal v závislosti na konkrétních možnostech celkové situace maximum informací, samozřejmě při plném respektu ke zdravotnímu stavu, potřebám, zájmům a vůli posuzované osoby se zdravotním postižením. Metodika clearingů pak obsahuje i mnohá doporučení o tom, jak se na rozhovor připravit, jak ho realizovat, jak při něm komunikovat, na co nezapomenout atd. Nejedná se tedy o pouhý o dotazník pro posuzovanou osobu či formulář, který by byl určen k prostému vyplnění prostřednictvím výsledku posuzované osoby, který by SSP jen na místě zaznamenal.

Pokud jde o strukturu české výsledné clearingové zprávy, měla by obsahovat jak doložitelná a ověřitelná fakta jako zdroje informací, tak zhodnocení situace prováděné sociálním pracovníkem, ale i závěrečné doporučení pro soudce.

Vzhledem k tomu, že se v případě clearingů jedná o inovativní postup, jeví se jako velmi přínosné zařazení příkladů anonymizovaných clearingových zpráv jako příloh uváděné metodiky. Odborníci se tak mohou snadno seznámit s tím, jak může vypadat možný konečný výstup hodnocení potřeby podpory při právním jednání. Justiční akademie pak dále zajišťuje i metodickou podporu při praxi clearingů, a to i v podobě odborných konzultací k tomuto procesu.

Při představování clearingů v českých poměrech je jistě vhodné alespoň krátce zmínit základní informace vážící se k **soudním sociálním pracovníkům**. Během realizace projektu, kdy se tato funkce začala prosazovat v praxi, bylo nutné práci SSP zařadit na vhodnou pozici dle možností stávajícího systému. Proto, jak již bylo uvedeno, byla vybrána pozice soudního tajemníka. Pro období po skončení projektu, pro rok 2024 již bylo rozhodnuto ministrem spravedlnosti, že místo SSP bude výslovně uvedeno v rámci systemizace justice. Pro daný rok bylo rozhodnuto o počtu 6 míst⁵⁹. Pro rok 2025 se plánuje možnost jeho zavedení na všech okresních soudech, a to v počtu jednoho SSP na soud.⁶⁰ To je jistě významný posun, který může usnadnit rozšíření praxe clearingů.

Pokud jde o otázku, kdo by měl vykonávat funkci SSP, pak i tomuto tématu byla v projektu věnována náležitá pozornost. Na základě pilotování jeho funkce vyplynulo, jaké kvalifikační a další požadavky by měla osoba na pozici SSP splňovat. Člověk zastávající funkci SSP by měl mít minimálně vysokoškolské vzdělání získané studiem v magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku, akreditovaném podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.⁶¹ Pokud jde o praktické zkušenosti, patří mezi vstupní požadavky minimálně 3 roky praxe v přímé práci s klienty. Součástí požadavků jsou pak i nezbytné sociální a další odborné kompetence, jakož i potřebné vybrané znalosti a dovednosti, které pracovníku umožní výkon jeho práce.⁶²

Nezbytně související je pak i otázka vzdělávání SSP v průběhu jeho praxe na soudě. Justiční akademie připravila sadu vzdělávacích a metodických materiálů, které mají zajistit vzdělání SSP nejen v počáteční fázi při nástupu do funkce, ale i v jejím průběhu tak, aby bylo možno dosahovat maximální kvality.

⁵⁹ Rozhodnutí ministra spravedlnosti, kterým se stanoví plán počtu zaměstnanců soudů České republiky na rok 2024 ze dne 7. 12. 2023, č.j. MSP-5/2023-OSKJ-ORGV/42. V rámci zavedení nového mimořádného opatření vztahujícího se k soudním sociálním pracovníkům bylo rozděleno celkově 6 soudních sociálních pracovníků do obvodů jednotlivých krajských soudů, přičemž se vycházelo ze zachování stávajících soudních sociálních pracovníků, kteří u daných okresních soudů působili již v roce 2023.

⁶⁰ Tato informace zazněla od představitelů Ministerstva spravedlnosti na jednání systemizační komise, které se konalo dne 20. června 2024. Systemizace pro rok 2025 nebyla v době dokončení tohoto materiálu schválena.

⁶¹ Požadavek na magisterské oborové vzdělání vychází z analýzy vzdělávacích curicul vysokých škol v ČR, tedy definovaných profilů absolventů s ohledem na kompetenci možného samostatného rozhodování (odpovídá i mezinárodním požadavkům pro výkon soudní sociální práce), jak uvádí Pémová, T. In Profesiogram – soudní sociální pracovník. 2024.

⁶² Blíže k těmto požadavkům viz *Manuál soudního sociálního pracovníka*. Česká republika – Justiční akademie. Kroměříž. 2023, s. 4-6. Dostupné zde: https://asja.jacz.cz/index.php?pageid=1006&task=19&course_id=13901. Dále také viz Pémová, T. In Profesiogram – soudní sociální pracovník. 2024.

Mezi ně patří mimo již zmíněnou metodiku ke clearingu také manuál soudního sociálního pracovníka, ale i množství dalších materiálů zpracovaných v rámci e-learningů Justiční akademie⁶³, jakož i možnost účasti na vzdělávacích akcích pro justici. Zároveň je také nabízeno individuální i průběžné zaškolování, odborné konzultace, anonymizované analýzy case review a sdílení dobré praxe či supervize. Připraveno je vzdělávání v rozsahu více jak 40 hodin ročně. Pro SSP je vše uvedené dostupné bezplatně.

Podstatnou otázkou při zavádění praxe clearingu je jistě to, zda byla jeho dosavadní realizace na českých soudech hodnocena kladně. **Evaluace výsledků** celého projektu Justiční akademie byla představena odborné veřejnosti v rámci závěrečné konference projektu⁶⁴, hodnocení je však také dostupné ve formě zpracovaného písemného materiálu⁶⁵. Z výsledků, jež bylo možno zhodnotit před skončením projektu, je v rámci autoevaluační zprávy k praxi SSP uvedeno:

„...bylo prokázáno, že zapojením SSP do činnosti soudů dojde ke z kvalitnění průběhu a výsledku soudního řízení ve všech sledovaných agendách (rodinné právo soukromé, rodinné právo veřejné, svěprávnosti). Z kvalitnění lze pozorovat ve vztahu ke zranitelnému účastníku řízení (dítě, posuzovaná osoba) – dochází k lepšímu zohlednění specifických potřeb zranitelné osoby v rámci soudního řízení, ale i ve vztahu k ostatním účastníkům řízení (typicky rodiče či opatrovníci osoby omezené ve svěprávnosti). Soud je díky přítomnosti SSP schopen komunikovat způsobem, který je srozumitelný zranitelné osobě, čímž dochází ke zlepšení přístupu těchto osob k soudu i ke spravedlnosti.“⁶⁶

K pozitivním dopadům clearingu na kvalitu řízení a jeho dopadu na účastníky uvádí pak Latimier⁶⁷ z pozice metodiky tohoto nového postupu, že z dosavadních výsledků aplikace clearingu plyne, že se daleko příhodněji k celkové situaci posuzovaného stanovuje rozsah omezení svěprávnosti. V některých případech ani k omezení nedochází, je-li v konkrétním případě dostačující méně omezující řešení. Může se jednat např. o vyšší míru podpory při právním jednání ze strany rodiny, avšak při dostatečné edukaci těchto blízkých osob. Při každém z clearingů je pak zřejmé, že dochází k intenzivnější práci s posuzovanou osobou i její rodinou. Dochází fakticky k podrobnější edukaci zúčastněných osob. Obecně je pak lépe mapována situace posuzované osoby, její přirozené prostředí, včetně zjištění o případném zneužití posuzované osoby.

Zdůraznit lze také potenciál clearingu při nacházení ekonomických úspor:

⁶³ Bližší informace ke vzdělávacímu modulu Vzdělávání začínajících soudních sociálních pracovníků (P24D112-D) jsou uvedeny zde: https://asja.jacz.cz/index.php?pageid=1006&task=12&course_id=14777, kde jsou uloženy i různé druhy materiálů z právních i dalších odborných oblastí využívaných v opatrovnícké justici.

⁶⁴ Dne 14. 11. 2023 se konala v Praze závěrečná konference, která představila výsledky celého projektu, včetně clearingu. Bližší informace zde: https://asja.jacz.cz/index.php?pageid=1006&task=1&course_id=13901. Další informace k akci, včetně zveřejněného záznamu ze závěrečné konference dostupné zde: <https://www.jacz.cz/aktuality/1238-zaznam-zaverecne-konference-projektu-zlepseni-pristupu-zranitelnych-skupin-osob-ke-spravedlnosti-a-nejdulezitejsi-materialy-vytvorene-v-ramci-projektu>

⁶⁵ *Autoevaluace pilotního testování pozice soudního sociálního pracovníka pro potřeby soudních manažerů. Závěrečná zpráva aktivity projektu Zlepšení přístupu zranitelných skupin osob ke spravedlnosti financovaného prostřednictvím Finančních mechanismů Norska (2014-2021).* Česká republika – Justiční akademie. Kroměříž. 2023.

⁶⁶ Tamtéž, viz s. 39.

⁶⁷ Latimier, C. Vyjádření zaslané do připomínkového řízení k tomuto materiálu. červen 2024.

„Autoevaluace pilotního testování zapojení SSP do činnosti opatrovnických úseků dále prokázala, že de lege ferenda lze touto cestou dospět k finančním úsporám na straně okresních soudů (částečné nahrazení znaleckých posudků zprávou o provedeném vyhodnocení potřeby podpory při právním jednání v rámci řízení o svéprávnosti (clearing)).“⁶⁸

Na uvedené zhodnocení bude navazovat další, sledující období po ukončení projektu, které bude pracovat s informacemi od soudů, které práci SSP nadále využívají či nově budou využívat. Hodnocení, včetně hodnocení praxe clearingu, bude představováno Ministerstvu spravedlnosti a lze očekávat i jeho prezentaci vůči odborné veřejnosti, zejména v rámci justice. Možnost realizace pilotního projektu, v jehož rámci může dojít k otestování dobré praxe a nových, inovativních postupů, jež se osvědčily v zahraničí, lze vnímat jistě pozitivně, neboť se v poměrech České republiky jedná spíše o postup výjimečný.

Realizace clearingů mimo justici

Vzhledem k výše uvedeným informacím týkajícím se clearingů se nabízí otázka, zda je možné ho realizovat i jinak než v rámci zmíněného projektu, a to mimo justici. Autoři materiálu mají za to, že to teoreticky možné je. Jedná se však spíše o otázku budoucího směřování systému a nastavení jeho možností. V České republice již nyní existuje několik organizací, které se dlouhodobě intenzivně zabývají ochranou práv osob se zdravotním postižením se zaměřením na oblast řešení svéprávnosti. Jejich pracovníci, sociální pracovníci i odborníci z dalších příbuzných oborů nepochybně využívají již nyní při práci s případy určité vyhodnocování situace, dle které doporučují využití vhodných nástrojů tzv. šitých na míru konkrétních osob. Tato jejich práce však často nese pouze univerzální označení poradenství a není pojmenována jako clearing, kterým by se odlišovala od běžného, dalšího poradenství. Podobně lze nahlížet i na činnost některých veřejných opatrovníků, kteří dlouhodobě a kvalitně vykonávají svoji práci, mají detailní přehled o fungování našeho systému a dokáží odborně vyhodnotit celkovou životní situaci osob s postižením, se zaměřením na téma podpory při rozhodování. Bohužel, nezbyvá než ovšem potvrdit, že tyto další zdroje pro tvorbu clearingů jsou prozatím zcela systémově nepodchycené.

Mezi stávající negativa možného využívání clearingů mimo praxi SSP patří primárně nedostupnost subjektů, které by dané zprávy mohly vytvářet, a to zejména v regionech, kde je nedostatek poskytovatelů odborné pomoci pro přímou práci s klienty. V rámci sociálních služeb pak pracuje množství osob s širokým profesním portfoliem. Pro práci v sociálních službách je pro sociálního pracovníka považováno za dostatečnou kvalifikaci ukončené vyšší odborné vzdělání (DiS.). Významným nedostatkem je pak zcela chybějící standardizace. V tuto chvíli není v ČR (mimo již uvedeného k SSP) žádná instituce, ani žádná právní regulace, která by ukládala jednotný standard pro clearing. Není zde ani žádný již praktikovaný systém vzdělávání a zaškolování odborníků v sociálních službách či obdobných profesích s tímto zaměřením, a to ani v rámci zvyšování kvality formou case review apod. Nelze tedy nijak zaručit kvalitu výstupního produktu. Zároveň zde v tuto chvíli není připraven žádný systém úhrad za provedený clearing, což by v praxi také mohlo působit značné potíže. Z těchto důvodů lze nepochybně seznat, že ačkoli mohou být stávající zdroje informací

⁶⁸ Viz pozn. č. 64, s. 39. Detailní analýza potenciálních finančních přínosů při zavedení možnosti částečného nahrazení znaleckých posudků clearingovými zprávami je uvedena na s. 27 - 28.

od odborníků mimo justici velmi cenné a lze je využívat např. jako odborná vyjádření ve věci, nelze je bez dalšího přijímat jako clearingové zprávy ve smyslu clearingů vytvářených v rámci působení SSP.

Clearing – zavedení do legislativy

Na základě praktického vyzkoušení clearingů v rámci projektu Justiční akademie na několika českých soudech, včetně jeho následného vyhodnocení došlo k představení dosavadních výsledků Ministerstvu spravedlnosti, jakož i širší obci opatrovnických soudců, jak již bylo výše uvedeno. Mnohá pozitiva zavedení clearingů byla pro vedení ministerstva velmi přesvědčivá. Zavedení clearingů do stávající české praxe se tedy jeví jako smysluplný a efektivní krok.

Nedlouho poté došlo k přípravě legislativního návrhu, který měl za cíl clearing výslovně ukotvit. Ačkoli uvedený návrh nebyl předkládán jako návrh Ministerstva spravedlnosti, byl Pavel Blažek, stávající ministr spravedlnosti, v čele skupiny poslanců, která návrh Poslanecké sněmovně předložila.⁶⁹ Vláda k němu následně vyjádřila souhlasné stanovisko.

Návrh upravuje změnu v zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, v ustanovení § 38. Nově by měl být vložen odstavec⁷⁰ ve znění:

„(4) Důkaz znaleckým posudkem a výsledkem znalce lze nahradit písemnou zprávou ošetřujícího lékaře ve spojení s hodnocením potřeby podpory osoby při právním jednání zpracovaným soudním sociálním pracovníkem.“

Jak je tedy patrné, nově by měla odpadnout povinnost využití znaleckého posudku v těch případech, kdy je možno získat informace o duševní poruše z písemné zprávy ošetřujícího lékaře, a zároveň, kdy je možno využít clearingové zprávy, neboli hodnocení potřeby podpory při právním jednání, kterou zpracoval soudní sociální pracovník o situaci posuzované osoby. Návrh v sobě tedy nepochybně propojuje i potřebu upozadění dosavadního převažujícího medicínského pohledu na člověka a naopak posílení prvku sociálního modelu. Pro souvislost lze vzhledem k některým aktuálním odborným diskuzím dodat, že tento návrh nemění povinnost soudu zhlédnout posuzovanou osobu, tato povinnost zůstává nadále významným standardem zajišťujícím kvalitu soudního řízení o svéprávnosti.

⁶⁹ Jednalo se o návrh poslanců Pavla Blažka, Marie Jílkové, Kláry Kocmanové, Tat'ány Malé, Barbory Urbanové a Michala Zuny na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Návrh v sobě obsahuje množství změn z různých oblastí práva. Zavedení clearingů je jen jednou z nich. Blíže viz informace ke sněmovnímu tisku č. 747 zde: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=9&t=747>

⁷⁰ Text by měl být vložen za dosavadní odstavec 3 a dosavadní odstavec 4 by se měl označit jako odstavec 5.

Příloha

Strukturovaný rozhovor s posuzovaným⁷¹

Varianta B - běžný jazyk

Jak člověk komunikuje? Jak se běžně orientuje?

- Umíte číst a psát? Umíte se podepsat?
- Používáte telefon? Internet? E-mail?
- Umíte si zavolat pomoc?
- Máte profil na sociální síti? Umíte sám zřídit a ovládat profil? Víte, co je a není bezpečné na internetu?
- Víte, kde se nacházíte? Který je den, rok apod.? Trefíte sám domů? Používáte městskou dopravu? Vyznáte se v jízdním řádu? Umíte se orientovat na ulici?

Jak člověk žije? Jak reálně funguje rozhodování a podpora při rozhodování

Každodenní život člověka

- Kde bydlíte? Sám? V bytě? S kým? V sociální pobytové službě? Jaké jsou podmínky poskytování služby? Kdo podepsal smlouvu? Jste někdy doma sám?
- Umíte zacházet se zámkem, klíčem, bezpečnostním zajištěním dveří? Umíte zamknout a odemknout dveře?
- Umíte ovládat TV, rádio, případně jinou elektroniku? Umíte si nabít telefon nebo potřebné pomůcky? Používáte sporák?
- Kdo vás podporuje v domácím prostředí (*sociální služba, rodina, sousedé, přátelé apod.*)?
- Kam chodíte během dne? Do práce, dílny, denního centra, školy? Kde pracujete, chodíte do dílny, denního centra, školy? Jak často chodíte do práce, dílny, denního centra, školy? Jak se tam dostanete?
 - Co děláte v práci, denním centru, dílně?
 - Kdo vám pomáhá v práci, denním centru, dílně, škole?
 - Co jste se naučil*a v práci, denním centru, dílně, škole?

⁷¹ Strukturovaný rozhovor s posuzovaným - Tato příloha byla vybrána pro ilustraci práce soudního sociálního pracovníka, konkrétně k dotazování směřovanému vůči posuzované osobě, případně i vůči dalším zainteresovaným osobám. Jak již bylo výše uvedeno, jedná se o přílohu z materiálu Metodika pro hodnocení potřeby podpory při právním jednání. Materiál pro soudní sociální pracovníky a soudce. Dotazník slouží pouze jako pomůcka pro strukturovaný rozhovor s posuzovaným, ve smyslu určení oblastí, které nemají zůstat opomenuty, a to prostřednictvím návrhů konkrétních dotazů. Nejedná se tedy o prostý formulář určený k vyplnění. Blíže k práci SSP s tímto materiálem viz s. 23.

- Jak trávíte volný čas? Jaký máte program přes víkend? Jezdíte na dovolenou?
- Vlastníte řidičský průkaz?
- Chodíte k lékaři? Znáte jeho jméno? Objednáte se sám? Nebo vám někdo připomene termín kontroly? Víte, jaké užíváte léky? Znáte jejich dávkování? Připravuje nebo podává vám někdo léky?

Vztahy a zdroje podpory:

- Kdo vám pomáhá, kdo vás podporuje?
- S kým máte dobré vztahy? Bojíte se někoho?
- Kdo je nejdůležitější ve vašem životě? Kdo vás zná nejlépe? Kdo vám pomáhá nejvíce? Komu nejvíc věříte? Za kým jdete, když máte problém? Když jste v obtížné situaci, na koho se obrátíte?

Hospodaření s majetkem a financemi

- Máte bankovní účet? Kdo vám pomohl založit účet? Kdo vám pomáhá sledovat, kolik peněz máte na účtu? Víte, kdy přijde důchod/výplata? Jak příjem chodí? Jak spravujete své věci, finance? Máte platební kartu? Umíte používat platební kartu?
- Kdo pomáhá s penězi? (*Asistent? Rodina?*)
- Jak platíte nájem, náklady na bydlení, faktury, náklady na služby (*elektronické bankovníctví, složenky apod.*)?
- Jak plánujete nákupy? Jak platíte nákupy? Připravujete si rozpočet? (*S kalkulačkou? S kalkulačkou v mobilu?*) Máte přehled, co kolik přibližně stojí?
- Jaký máte majetek? Vlastníte byt, automobil apod.?

Využívání veřejných a jiných služeb

(Výkonávání různých pochůzek jako je návštěva banky či využívání dalších místních služeb, např. návštěva lékaře apod.)

- Chodíte do banky? Sám? S někým?
- Chodíte k lékaři? Objednáte se sám? Připomíná vám někdo, že se musíte objednat?
- Chodíte někdy na úřad? Co jste tam řešil*a? Pomohl vám někdo?
- Podepsal*a jste smlouvu? (*Pracovní, na mobilní telefon?*)

Seznam zkratek

Právní předpisy

OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
SŘ	zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů
ZSS	zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
ZZS	zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů
OZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
ZŘS	zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Další

SSP	soudní sociální pracovník
-----	---------------------------

Rakouská právní úprava

ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch neboli všeobecný občanský zákoník
AußStrG	Außerstreitgesetz neboli zákon o nesporných řízeních
ErwSchVG	Erwachsenenschutzvereinsgesetz neboli zákon o organizacích na ochranu dospělých osob

Seznam pramenů

Právní předpisy a další související prameny

- zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, ve znění pozdějších předpisů

- vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách
- vyhláška č. 503/2020 Sb., o výkonu znalecké činnosti

- rozhodnutí ministra spravedlnosti, kterým se stanoví plán počtu zaměstnanců soudů České republiky na rok 2024 ze dne 7. 12. 2023, č.j. MSP-5/2023-OSKJ-ORGV/42

- sněmovní tisk č. 747 – Návrh na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Dostupné zde: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=9&t=747>

Rakouská právní úprava

- Všeobecný občanský zákoník neboli Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch
- Zákon o organizacích na ochranu dospělých osob neboli Erwachsenenschutzvereinsgesetz
- Zákon o nesporných řízeních neboli Außerstreitgesetz

Judikatura

- nález Ústavního soudu ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04
- nález Ústavního soudu ze dne 1. 2. 2007, sp. zn. I. ÚS 563/06
- nález Ústavního soudu ze dne 13. 12. 2007, sp. zn. II. ÚS 2630/07
- nález Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09
- nález Ústavního soudu ze dne 22. 11. 2012, sp. zn. II. ÚS 194/11
- nález Ústavního soudu ze dne 24. 7. 2013, sp. zn. I. ÚS 4457/12
- nález Ústavního soudu ze dne 20. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 173/13
- nález Ústavního soudu ze dne 5. 12. 2016, sp. zn. IV. ÚS 1580/16
- nález Ústavního soudu ze dne 13. 12. 2016, sp. zn. II. ÚS 934/16
- nález Ústavního soudu ze dne 18. 4. 2017, sp. zn. IV. ÚS 1584/16
- nález Ústavního soudu ze dne 5. 12. 2017, sp. zn. IV. ÚS 1582/16
- nález Ústavního soudu ze dne 28. 3. 2019, sp. zn. II. ÚS 2020/18

- nález Ústavního soudu ze dne 7. 9. 2021, sp. zn. II ÚS 1292/21
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 5. 2016, sp. zn. 30 Cdo 944/2016
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 11. 2017, sp. zn. 30 Cdo 1287/2017
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 5. 2018, sp. zn. 30 Cdo 1739/2018
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. 4. 2019, sp. zn. 24 Cdo 3404/2018
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 9. 2019, sp. zn. 24 Cdo 1737/2019
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 2. 2020, sp. zn. 24 Cdo 3064/2019
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2020, sp. zn. 28 Cdo 527/2020
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 1. 2021, sp. zn. 24 Cdo 2612/2020
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2023, sp. zn. 24 Cdo 2515/2022
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8. 3. 2023, sp. zn. 24 Cdo 596/2023
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. 6. 2023, sp. zn. 24 Cdo 1425/2023
- stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 13. 4. 2016, sp. zn. Cpjn 201/2015
- rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem – pobočka v Liberci ze dne 22. 2. 2016, sp. zn. 30 Co 365/2015
- rozhodnutí Okresního soudu ve Zlíně ze dne 13. 11. 2018, sp. zn. sp. zn. 38 C 40/2017

Literatura a další zdroje

- 1) *Autoevaluace pilotního testování požitce soudního sociálního pracovníka pro potřeby soudních manažerů. Závěrečná zpráva aktivity projektu Zlepšení přístupu zranitelných skupin osob ke spravedlnosti financovaného prostřednictvím Finančních mechanismů Norska (2014-2021).* Česká republika – Justiční akademie. Kroměříž. 2023. Dostupné zde: https://asja.jacz.cz/index.php?pageid=1006&task=19&course_id=13901
- 2) *Doporučený postup č. 3/2022, individuální plánování.* [online]. Praha. MPSV. 2022. [cit. 1. 12. 2023]. Dostupné zde: https://www.mpsv.cz/documents/20142/1060378/2_DP_Individu%C3%A1ln%C3%ADpl%C3%A1nov%C3%A1n%C3%AD_3_2022.pdf/4cb2cccc-cabb-34be-a2ab-7418cd3d3d43
- 3) *Informace o projektu „Zlepšení přístupu zranitelných skupin osob ke spravedlnosti“.* Česká republika – Justiční akademie. Kroměříž. Dostupná zde: https://www.jacz.cz/images/Projekt_Zlepseni_pristupu_zranitelných_skupin_osob_ke_spravedlnosti/Zlepseni_pristupu_zranitelných_skupin_osob_ke_spravedlnosti.pdf
- 4) *Křížovatky autonomie. Praxe soudů při rozhodování o podpůrných opatřeních. Výzkum veřejného ochránce práv 2020.* Veřejný ochránce práv – ombudsman [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2015 [cit. 1. 12. 2023]. Dostupné zde: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/Krizovatky_autonomie.pdf
- 5) Latimier, C. *Metodika pro hodnocení potřeby podpory při právním jednání. Materiál pro soudní sociální pracovníky a soudce.* Praha. Listopad 2023. (Materiál byl vytvořen pro potřebu vzdělávání v rámci Justiční akademie.)
- 6) Latimier, C. Vyjádření zaslané do připomínkového řízení k tomuto materiálu. červen 2024.
- 7) *Manuál soudního sociálního pracovníka.* Česká republika – Justiční akademie. Kroměříž. 2023. Dostupné zde: https://asja.jacz.cz/index.php?pageid=1006&task=19&course_id=13901

- 8) Marlovits, M. *Clearing in Austrian Adult Protection Law*. Praha, 29. dubna 2022, In seminář Řízení o podpůrných opatřeních, řízení o svéprávnosti a detenční řízení se zaměřením na možnosti využití soudních sociálních pracovníků, Justiční akademie. Praha.
- 9) Marlovits, M. *Erwachsenenvertretung*. Vertretungsnetz, Vídeň, 12. září 2023.
- 10) *Návrh poslanců Pavla Blažka, Marie Jílkové, Kláry Kocmanové, Taťány Malé, Barbory Urbanové a Michala Zuny na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony*. Dostupné zde: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=243731>
- 11) Pémová, T. *Profesiogram - soudní sociální pracovník*. 2024.
- 12) Pilgram, A., Hanak, G., Neumann, A. *Begleitstudie zum Modellprojekt Clearing im Bereich der Sachwalterschaft*. Institut für Rechts- und Kriminalsoziologie Wien, 2007, Dostupné zde: <https://www.uibk.ac.at/irks/publikationen/2020/pdf/bericht-clearing-gesamt.pdf>
- 13) Redlichová, A. *Využívání opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat v praxi soudů 2014-2022*. Ministerstvo spravedlnosti. Praha, 2023.
- 14) *Řízení o podpůrných opatřeních, řízení o svéprávnosti a detenční řízení se zaměřením na možnosti využití soudních sociálních pracovníků*, seminář Justiční akademie, Praha 28. a 29. dubna 2022.
- 15) Svoboda, K. *Nesporná řízení. III*. Právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2017.
- 16) Svoboda, T. *Neřídí se novým zákonem, říkají experti k části soudních znalců*. Zveřejněno dne 5. 2. 2024. Dostupné zde: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-prisnejsi-naroky-na-znalce-uz-plati-nekteri-ale-dal-pracuji-postaru-245043>.
- 17) Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením. *Obecný komentář č. 1 (2014) Článek 12: Rovnost před zákonem. CRPD/C/GC/1*. Zveřejněn dne 19. května 2014. V českém překladu dostupný zde: https://www.ochrance.cz/media/obecný_komentář_c.1.pdf
- 18) *Závěrečná konference projektu Zlepšení přístupu zranitelných skupin osob ke spravedlnosti*. 14. listopadu 2023. Justiční akademie. Praha. Bližší informace (včetně záznamu z akce) dostupné zde: https://asja.jacz.cz/index.php?pageid=1006&task=1&course_id=13901 a zde: <https://www.jacz.cz/aktuality/1238-zaznam-zaverecne-konference-projektu-zlepseni-pristupu-zranitelných-skupin-osob-ke-spravedlnosti-a-nejdůležitější-materialy-vytvořené-v-ramci-projektu>